

Dette papiret er til bruk for oversendingspåskrifter i sak. Jnr.

Hurleggen. tidl. funnet.

30. 4. 46

Sognsindvaldinger

S. 4.

inr. 12686

Lin, Ri es, L

6609

6

113700

69

Sendes med vedlegg hr. politiinspektør Ø s t m o,
H. H. st. 1, her. Dok. funnet i Kanseliets arkiv.

Oslo politikammer, landssvikavdelingen den 16. april 1946.

For politimesteren

H. Finde
1 betj.

Har Kvanli
krim. betj.

HEMME LIG STATSSAK.

HEMME LIG !

R E D E G J Ö R E L S E

FRA DET AV MINISTERPRESIDENTEN DEN 8. OKTOBER

1943 NEDSATTE UTVALG.

- 1 -

Med skriv av 8. oktober sistl. Ministerpresidenten ned et utvalg av de undertegnede, sjefen for Justisdepartementet, Sverre Riisnæs som formann, NS riksorganisasjonssjef, Minister J. A. Lippestad og næringsråd A. P. Ljungbøl og som øvrige medlemmer. I skrivet av Ministerpresidenten utvalgt av utvalget foreta de nødvendige undersøkelser med tilføre i en rekke ærekrenkende beskyldninger som direktør Roald Dysthe i brev av 7. august 1943 har rettet mot minister Hagelin for å ha misbrukt sin stilling. Ministerpresidenten anmodet utvalget om å gjøre rede overfor ham for undersøkelsenes resultat og for utvalgets oppfatning av de forhold som beskyldningene gjelder.

Med Ministerpresidentens skriv fulgte også et brev av 19. august 1943 fra direktør Dysthe til Riksadvokaten. Dette inneholdt en rekke ytterligere beskyldninger mot minister Hagelin. Vi har oppfattet vårt mandat så at det omfatter også disse beskyldninger.

Med brev av 26. januar 1942 sendte direktør Dysthe et P. M. til Ministerpresidenten. Punkt III i dette omhandler også et forhold som vedkommer minister Hagelin. Utvalget har med brev av 19. oktober sistl. mottatt dette P. M. fra Ministerpresidenten og har forutsatt at det skal gå inn under vårt mandat.

- 1 a -

I brev av 30. oktober sistl. til utvalget har direktør Dysthe mot minister Hagelin fremsatt en beskyldning som gjelder en kvittering av 16. juli 1942 frx til Grand Hotel, Oslo. Dette brev har vi forelagt for Ministerpresidenten som har sendt det tilbake med en påtegning av 9. febr. d. s. Vi har tatt forholdet med nedenfor.

Utvalget har opptatt forklaringer av minister Hagelin, direktør Dysthe og en rekke vitner. Forklaringene er tatt inn i protokoll, dokument nr. 81. Vi har også tilveiebragt de dokumenter som har interesse og som det har vært mulig å fremskaffe.

A. Minister Hagelins forhold :

Direktør Roald D y s t h e har i brev av 7. august f. å. til Minister Hagelin rettet følgende beskyldninger mot ministeren :

- I. "At De 30. oktober 1940 grep inn og stoppet Ålesund kommunes skattesak mot Elling Aarseth, Ålesund."

Utvalget finner om dette forhold bevist :

Grosserer Elling Å a r s e t h har i mange år i Ålesund drevet forretning i fiskerinæringen. Hans bedrift er no av landets betydeligste på dette område. Ved forbedelsene til konstitueringen av statsråder høsten 1940 ble Aarseth i midten av september måned forespurt om han var villig til å overta stilling som statsråd og sjef for et Fiskeridepartement. Det var planer om å opprette et sådant særskilt departement for fiskerinæringen. Aarseth hadde med tilføre i denne forespørsel samtaler med Nasjonal Samlings Fører og med senere minister Hagelin. Aarseth hadde flere innvendinger. Bl. a. fant han det helt utelukket å anta tilbudet fordi han hadde et par rettstvister om skatteforhold mot Ålesund kommune. I disse var det enno ikke falt endelig dom.

Etter statsrådenes konstituering den 25.

september 1940 ble det i oktober måned s. å. - av kst. - statsråd Hagelins bror, disponent Robert Hagelin, som bor i Ålesund - gjort en ny henvendelse til Aarseth om stillingen. Samtidig ba Robert Hagelin om å få et resymé av saksinholdet i skattetvistene og antydte at Aarseth burde overveie sine forliksvilkår. Aarseth sendte så departementet med brev av 7. oktober s. å. disse sine vilkår for å forlike sakene.

Den 16. oktober s. å. ble Aarseth av Robert Hagelin anmodet om et omgående og definitivt svar på forespørselen om statsrådsembetet. Aarseth telegraferte at han var uvillig. Andre han fikk et direkte krav om overtakelsen.

Av de foran nevnte rettstvister var den ene på den her omhandlede tid allerede berømmet ved Frostatinger lagmannsrett til foretakelse den 8. november 1940. Den annen og eldre sak var innbrakt for Høyesterett. Her sto den som utsatt for å kunne behandles i fellesskap med den yngre sak i tilfelle av at også lagmannsrettens dom i denne sak ble innbrakt til prøvelse av Høyesterett.

Den 30. oktober 1940 foranlediget kst. statsråd Hagelin en ordre i telefon fra Innenriksdepartementet til Ålesund kommune. Ordren gikk ut på å foranledige den berømte sak utsatt og dokumentene sendt departementet til gjennomgåelse.

I Innenriksdepartementet var det kontor som behandlet disse spørsmål, prinsipielt av den oppfatning at departementet ikke burde foreta en ytterligere inn-

blanding i rettstvistene. Subsidiært mente kontoret at Finansdepartementets uttalelse burde innhentes, fordi dette departement var både interessert av hensyn til statsskatten og som skatterettslig sakkyndig rette vedkommende til å bedømme spørsmålet om prosessene var beføyet fra kommunens side.

Ekspedisjonsjefen sluttet seg 30. november s. å. til kontorets subsidiære forslag. Kst. statsråd Hagelin foranlediget imidlertid ved brev av 23. desember s. å. sakene tilbakesendt kommunen med et referat av Aarseths forliksvilkår og med en henstilling om å søke sakene forlikt.

Fylkesmannen i Møre og Romsdal anmodet i brev av 30. desember s. å. under henvisning til departementets standpunkt kommunen om å søke sakene forlikt.

Forlik ble sluttet, dog ikke i samsvar med de av Aarseth i foran nevnte brev oppsatte vilkår. Det ble den 12. februar 1941 inngått en voldgiftsavtale med Aarseth og tvistene ble avgjort ved voldgiftsrettens dom av 13. desember 1941.

Utvalget skal bemerke :

Kst. statsråd Hagelins handlemåte i denne sak antas i og for seg ikke å ligge utenfor hans konstitusjonelle myndighetsområde. Han har ikke gitt kommunen pålegg om å forlike rettstvistene, enn mindre om å anta Aarseths forlikstilbud. På den annen side må utvalget anta at hans behandling av saken ikke var i samsvar med

departementets praksis. I særlig grad er dette tilfelle med den telegrafiske ordre om å foranledige utsatt den berammede lagmannsrettssak, i mindre grad gjelder det også departementets henstilling i ekspedisjon av 23. desember 1940. Det er også så at henstillingen om å søke tvistene forlikt, burde ha vært forelagt Finansdepartementet. Men utvalget kan hverken i denne uoverensstemmelse med tidligere departemental praksis eller i unnlatelsen av å innhente Finansdepartementets standpunkt finne feil av en sådan art at de i og for seg bør påtales.

Spørsmålet om hvorvidt den kst. statsråd i det her omhandlede tilfelle har handlet i strid med de moralske krav NS stiller eller misbrukt sin myndighet, avhenger av de motiver som Hagelin hadde for de skritt han tok, og om han handlet med forsvarlig skjønn.

Det er intet opplyst om at Minister Hagelin selv noen gang har hatt økonomiske eller andre personlige eller private interesser felles med Aarseth. Hva angår broren Robert Hagelins forhold til Aarseth, er det på det rene at Aarseths selskaper den 23. oktober 1940 kjøpte Aksjemajoriteten i Ålesund manganrinfabrikk med 162 aksjer. I samme fabrikk eiet Robert Hagelin og dennes hustru henved 100 aksjer. Men aksjeovertakelsen var etter avtale mellom Aarseth som kjøper og vedkommende bank som selger hemmelig. Utvalget finner det ikke godtgjort at aksjekjøpet kom til Robert Hagelins kunnskap før i februar måned 1941. Kort tid etter ble han ansatt som fabrikkens leder. Det foreligger heller ikke

noe bevis for at kst. stateråd Hagelin i det tidsrom som i denne forbindelse har interesse, har hatt kjennskap til disse forhold.

Utvalget finner ikke å kunne forkaste minister Hagelins forklaring om sine motiver. Han forklarer at disse var av politisk art, idet han vill oppnå å fjerne en hindring for Aarseths samtykke til å bli medlem av regjeringen. Utvalget må anta at i den politiske kamp som Nasjonal Samling høsten 1940 og fremover har ført, var en handlemåte som den her omhandlede, forsvarlig, såfremt den kunde antas å bidra til å fremme bevegelsens politiske arbeid.

Minister Hagelin burde dog ha innsett at en sådan opptreden av ham som Innenriksdepartementets sjef var såpass usedvanlig og egnet til å vekke oppsikt og kritikk at han burde forelagt saken med alle enkeltheter for Nasjonal Samlings Fører. Det er ikke opplyst at tanken om et særskilt Fiskeridepartement med Aarseth som sjef etter regjeringsdannelsen den 25. september 1940 fremdeles ble opprettholdt på høyeste hold. Såfremt dette ikke var tilfelle, var det ingen grunn for ministeren til å ta det uvanlige skritt. Videre har utvalget festet seg ved at Aarseth hadde anført også andre grunner for ikke å ville overta staterådsstillingen. Endelig hadde han den 16. oktober gitt Hagelin definitivt avslag. Under disse omstendigheter - og iallfall uten at ministeren hadde på forhånd søkt å sikre seg virkelig utsikt til at Aarseth når det kom til stykket,

vilde overta stillingen - nå det her omhandlede forhold karakteriseres som uheldig og egnet til ved å gi grunnlag for kritikk å skade bevegelsen politisk. Etter det opplyste er utvalget heller ikke i tvil om at inngrepet fortrinnsvis i de små og gjennomsiktede forhold i det distrikt som saken angår - Ålesund med Sunnmøre - har vakt betydelig oppsikt og kritikk. Så meget mer er dette tilfelle som Aarseth og Robert Hagelin senere økonomisk trådte i forbindelse med hverandre. Dette siste kan vi dog ikke tilregne minister Hagelin.

II. "At De i løpet av vinteren 1940/41 som Sjef for Innenriksdepartementet godtok at Deres bror, disponent Robert Hagelin, ble oppnevnt til en rekke tillitshverv i Ålesund kommune, til tross for hans daddelværdige fortid."

Utvalget finner om disse forhold bevist :

Disponent Robert Hagelin, er siden den 25. september 1940 blitt oppnevnt i (og innehar visstnok fremdeles) 12 kommunale tillitshverv i Ålesund. Av disse er 7 ulønnede og delvis nokså betydningsløse verv. De øvrige 5 verv er lønnede. Den samlede inntekt pr. år. av disse verv dreier seg om 3 à 4.000 kroner.

Det tilligger imidlertid ikke Innenriksdepartementet hverken å foreta oppnevnelser eller å godkjenne oppnevnelser til noen av disse vervene. Det er også på det rene at minister Hagelin var uten befatning med disse avgjørelser.

Det er videre på det rene at Robert Hagelin

i november 1942 av ordføreren i Ålesund og fylkesmannen ble foreslått oppnevnt som varaordfører, men Partiet (krets-og fylkesfører) stillet et annet forslag. I brev av 27. oktober s. f. traff minister Hagelin bestemmelse om at behandlingen av dette spørsmål skulde skje ved Innenriksråden, fordi ministeren selv var inhabil. Innenriksråden fant ikke å burde oppnevne Robert Hagelin og har opplyst at årsaken var Robert Hagelins tidligere høye frimurergrad.

Det er av direktør Roald Dysthe under vår behandling av saken blitt hevdet at minister Hagelin som sjef for Innenriksdepartementet burde ha grepet inn og hindret de oppnevnelser som foran er nevnt og som ble foretatt av andre instanser.

Hva angår Robert Hagelins fortid, er det på det rene at han er ustraffet, og det er intet opplyst om at han i tidligere år har opptrådt sådan at hans alminnelige omdømme skulle være til hinder for å betro ham offentlige verv. Det er opplyst at han i valgperioden 1930-33 var varamann for Mørebyenes representant på Stortinget. Det er på det rene at han i 1937 ble funnet å skyldes Ålesund Smørfabrikk - som han var medeier i og disponerte - 50.000 kroner. Det ble også hevdet av en revisor at det i forbindelse med stiftelsen av denne gjeld forelå "uregelmessigheter". Kjøpmann B. Christensen som var styrets formann, var av den mening at det forelå uriktige regnskaper og således straffbart forhold. Men forholdet ble avgjort ved en

overenskomst mellom Robert Hagelin og B. Christensen. Det ble aldri anmeldt til politiet og offentlig undersøkt. Det er også opplyst at Robert Hagelin fremdeles - før september 1940 - hadde flere tillitsverv og bl. a. var medlem av likvisdasjonsstyret i Ålesund Handelsbank og medlem av byens handelsstands styre. Det er således heller ikke godtgjort at hans omdømme i byen etter dette var av den art at han burde være avskåret fra offentlige tillitsverv. Utvalget kan derfor ikke anta at det er skaffet tilveie tilstrekkelig grunnlag for å bruke karakteristikken "daddelverdig fortid" om Robert Hagelin.

Endelig er det ikke godtgjort at minister Hagelin kjente til forholdet av 1937 eller til oppnevningen av broren i de omhandlede offentlige verv.

Utvalget skal bemerke :

Vi kan ikke gi direktør Dysthe medhold i at det skulle foreligge grunn for minister Hagelin til et så usedvanlig skritt som det ville være som sjef for Innenriksdepartementet å foreta undersøkelse av om broren ble oppnevnt til offentlige verv i Ålesund kommune og i tilfelle å nedlegge innsigelse herimot. Utvalget finner derfor intet å merke ved minister Hagelins forhold på dette punkt.

Det ligger utenfor utvalgets mandat å undersøke og bedømme hvorvidt det kan rettes kritikk mot andre for de her omhandlede oppnevninger. Vi finner bare her å burde fremheve at ved bedømmelsen av dette

spørsmål vil hensyn måtte tas også til det forhold at Møre med Ålesund i det her omhandlede tidsrom var distrikter med forholdsvis liten tilslutning til Partiet. En kan derfor gå ut fra at det har vært et temmelig begrenset antall kvalifiserte medlemmer som sto til rådighet når det gjaldt å besette de mange offentlige tillitsverv.

Hva angår saken om varaordførervervet antar utvalget at det vilde vært det mest korrekte å foranledige at en annen minister (som setteminister) endelig avgjorde spørsmålet. Men denne avvikelsen fra en strengt korrekt fremgangsmåte medførte ikke at minister Hagelins bror - Robert H^agelin - ble tilgodesett. Tvert imot, minister Hagelin gjør i sitt brev av 27. oktober 1942, hvori han overdrar avgjørelsen til Innenriksråden, merksam på at broren hadde vært frimurer og ber undersøkt om det ikke kan bli funnet en bedre skikket NS-mann til vervet.

III. "At De på vegne av Innenriksdepartementet den 8. november 1941 rekvirerte 4 - fire - sekker korn, som ifølge Deres opplysning skulde anvendes som fôr til Deres høner."

Utvalget finner om dette bevist :

Den 8. november 1941 har minister Hagelin utferdiget og sendt Edvard S t e n e r s e n som den gang var ordfører i Aker et sålydende skriv uten at skrivet er stilet til noen bestemt:" Dette departement rekvirerer 4 sekker korn".

Mens minister Hagelin forklarer at de fire sekker korn senere ble levert i henhold til dette skriv, hevder tidligere ordfører Stenersen at han ikke etterkom begjæringen. Han hadde ikke kjennskap til at ministeren hadde rett til å foreta en sådan rekvisisjon.

Det er på det rene at det omhandlede korn skulde anvendes til Minister Hagelins personlige husholdning. Ministeren har som sjef for Innenriksdepartementet vesentlige representasjonsplikter. Til hans område er som ~~kxj~~ kjent lagt også det tidligere Utenriksdepartements personale og forretninger. Ministeren har opplyst at ~~åx~~ for å skaffe seg egg utenfor det alminnelige marked som han mente burde være forbeholdt syke og gamle har han holdt egen hønsesgård. Kornet ble rekvirert for å brukes som fôr til hønsene.

Ministeren har videre opplyst at han som sjef for Innenriksdepartementet var berettiget til å utstede omhandlede rekvisisjon fordi den gjaldt en vare som skulde brukes i representasjonsøyemed. Som bevis herfor har han fremlagt et skriv av 25. mars 1941 fra der Reichskommissar für die besetzten norwegischen Gebiete til daværende sjef for Forsyningsdepartementet, kst. statsråd R a v n e r, og som lyder således :

"Betrifft : Ausnahmen von den Rationierungsbestimmungen.

Da es angebracht ist, die Staatsräte in die Lage zu versetzen, ihren repräsentativen Pflichten in angemessener Weise nachzukommen, halte ich es für notwendig, für die kommissarischen Staatsräte Ausnahmen

von den Rationierungsbestimmungen zuzulassen. Ich bin damit einverstanden, dass die Entscheidung, ob und in welchem Umfange diese Ausnahmen von den Rationierungs~~xxxxxxxxxxxx~~ - bestimmungen zuzulassen sind, durch das Innendepartement ausgesprochen werden.

Wegen der grundsätzlichen Bedeutung der Frage habe ich eine Abschrift dieses Schreibens dem Innendepartement übersandt."

Fra Forsyningsdepartementets arkiv har utvalget fått ytterligere et dokument som bekrefter ordren fra Reichskommissariatet, nemlig et skriv av 23. mai 1941 fra Senator O t t e til Forsyningsdepartementet ("z. Hd. von Herrn Dr. Bryn"). Dette lyder så :

"Betrifft : Ausnahmen von den Rationierungsbestimmungen.

Bezugnehmend auf Ihre fernmündliche Anfrage über die Auslegung meines Schreibens vom 25. März 1941 - HAV 2000 - an Herrn kommissarischen Staatsrat Ravner teile ich Ihnen mit, dass die in diesem Schreiben erwähnten Ausnahmen von den Rationierungsbestimmungen für repräsentationspflichten der kommissarischen Staatsräte sich nur auf Waren aus dem Gebiete Ernährung beziehen."

Ministeren har også opplyst at han allerede umiddelbart etter den 25. september 1940 i Reichskommissariatet fikk tilsagn om at han skulle være berettiget til å foreta de rekvisisjoner som var nødvendige av hensyn til representasjonspliktene. Brevet av 25. mars var forsåvidt bare en bekreftelse på dette tilsagn.

Ministeren har meddelt at årsaken til at denne ordning ble truffet var følgende forhold :

I den krigen som pågår og i den politiske

kampen i Norge bruker fienden midler av alle slags for sin propaganda i den utenlandske presse og kringkasting og i den illegale politiske virksomhet innenlands. Også grovt forvrengte og misvisende meldinger om personer og private forhold blir brukt. Ikke minst i de offentlige kontorer søker fienden stoff for disse meldinger. Såfremt de offentlige funksjonærer ikke tilhører Partiet, har man liten eller ingen garanti for at ikke fienden fra deres kontorer blir forsynt med opplysninger som er egnet til i en forvrengt form å tjene den fiendtlige propaganda.

Den daværende sjef for Forsyningsdepartementet minister Ravner, tilhørte ikke NS. De aller fleste embets- og tjenestemenn i dette departement var heller ikke medlemmer av Partiet, tvert imot var mange av dem aktive politiske motstandere. Det ville derfor være meget uheldig om de ble satt til å behandle spørsmål om ministrenes representasjon og dermed ble gitt kjennskap til de enkelte begjæringer og anvisninger. Det ville være stor fare for at de misbrukte sin viten.

Såfremt den ordning som ble truffet ved brevet av 25. mars 1941 skulle oppfylle sitt formål, måtte den imidlertid etter minister Hågelins mening omfatte alle ledd i behandlingen av disse sakene. Ministeren mente derfor at han som sjef for Innenriksdepartementet når han fant det hensiktsmessig hadde både rett til også å utstede anvisningene for innkjøp som skjedde i

henhold til unntak fra rasjoneringsforskriftene, og rett til direkte å tilstille leverandørene disse anvisninger. Videre mente han at han så vidt mulig burde unngå å gi forsyningsdepartementet underretning om disse saker.

Såfremt en skulle kunne være sikker på en fortrolig behandling av sakene, måtte en imidlertid gå enno videre. I Inneriksdepartementet hadde ministeren riktignok en del embets- og tjenestemenn som tilhøre NS. Men motstanderne opererer med spioner. Intet kontor - ingen journaler eller notater - kan fullt ut sikres mot spionene. Derfor fant ministeren det mest betryggende overhodet å unngå kontormessig behandling av disse saker. Skrivet av 8. november 1941 ble derfor ikke innført i journal. Heller ikke ble det oppbevart i kopi eller ^{på} annen måte. Det finnes overhodet intet skrevet eller notert herom i departementet og heller ikke i ministerens private kontor eller bøker.

Det er fremlagt for utvalget et brev av 13. oktober 1943 fra den noværende sjef for Forsyningsdepartementet (Næringsdepartementet), minister B l e h r. Her er det anført at etter Blehrs oppfatning var Innenriksdepartementet ved skrivet av 25. mars 1941 gitt adgang til å avgjøre "på hvilken måte rekvisisjonen skulle finne sted" og således om den kunne skje "direkte i forretninger".

Tidligere minister R a v n e r har forklart at han var uenig i bestemmelsene som ble truffet

i brevet av 25. mars 1941. Han var klar over at brevet henla til Innenriksdepartementet retten til å gjøre unntak forsåvidt ministrenes representasjonsplikter angikk. Men etter hans oppfatning gikk Innenriksdepartementets rett heller ikke lenger. Anvisningene skulle fremdeles utferdiges av ham som sjef for Forsyningsdepartementet. Såfremt minister Hagelin har utferdiget de anvisninger som fulgte av hans avgjørelser om unntak eller på annen måte ordnet seg således at varene ble tilveiebragt, har han handlet i strid med den fremgangsmåten som etter ministerens mening var den rette.

Utvalget skal bemerke :

Myndigheten til å gi bestemmelser og treffe avgjørelser om forsyningens og de spørsmål som knytter seg til disse, er ved resolusjon av 22. september 1939 m. fl. lagt til Forsyningsdepartementet (no Næringsdepartementet). Myndigheten til i de enkelte tilfelle å gjøre unntak fra bestemmelser og forskrifter på dette område har sjefen for nevnte departement eller i henhold til hans bemyndigelse sjefen for de forskjellige direktorater som sorterer under departementet.

Reichskommissariatets brev av 25. mars 1941 medfører en endring i dette forhold forsåvidt som det inneholder en prinsipiell bestemmelse om at det til fordel for de kst. statsråders representasjonsforbruk skal gjøres unntak fra rasjoneringsbestemmelsene. Videre bestemmer brevet at Innenriksdepartementet skal

ha myndigheten til å avgjøre de her omhandlede spørsmål , - så vel om unntak skal bli gjort som hvilket omfang unntakene i tilfelle skal ha. Brevet gir ikke nærmere anvisning på hvorledes den nye ordning skal gjennomføres. Brevet forutsetter dog uttrykkelig at Innenriksdepartementet under utøvingen av sin myndighet skal treffe beslutninger og fastsette omfanget av unntakene. Det gjør også den begrensning i departementets myndighet at unntakene skal gjøres til oppfyllelse av statsrådenes representative plikter i rimelig eller høvelig utstrekning.

Det kan ikke dras i tvil at Reichskommissariatet hadde full rettslig adgang til å treffe en slik bestemmelse. Så vel Administrasjonsrådets som de kst. statsråders myndighetsutøvelse hadde som rettslig grunnlag okkupasjonsmaktens myndighet. (At statsrådene også hadde en annen hjemmel for sin myndighet, trenger vi ^{her} ikke å gå inn på). Etter Führerverordnung av 24. april 1940 § 1 var Reichskommissar øverste regjeringsmyndighet "im zivilen Bereich". De bestemmelser som ble endret ved brevet av 25. mars 1941 var bestemmelser av Administrasjonsrådet eller de kst. statsråder. Reichskommissariatet sto fritt når det gjaldt å dispensere fra disse regler. Det dekret som har fått uttrykk i brevet, er en forvaltningsakt - dispensasjonsdekret - som må antas å omfattes av § 2 i nevnte Führerverordnung. I dette forhold kan man således ikke oppstille noe krav om at Reichskommissariatet skulde nyt-

tet forordningsformen i henhold til Führerverordnungs § 3, .
annet ledd.

Som nevnt innholder ikke brevet nærmere forskrifter for gjennomføringen av den nye ordning. Det spørsmål oppstår da om Innenriksdepartementet skulle utøve den myndighet som var overdratt departementet, i samarbeid eller gjennom Forsyningsdepartementet eller om det kunne overta den hele behandling av disse saker. Spørsmålet beror på en fortolkning av Reichskommissariatets brev. På bakgrunn av de regler som faktisk gjaldt for adgangen til å dispensere fra rasjoneringsforskriftene, kunne man si at det naturlige og hensiktsmessige ville være at Innenriksdepartementet utøvet sin myndighet i samarbeid med eller gjennom Forsyningsdepartementet og dettes Provianteringsdirektorat. Dette kunne være ønskelig av hensyn til Forsyningsdepartementets alminnelige stilling til rasjoneringen. Det ville ellers bli to departementet som hadde myndighet til å utferdige anvisninger. Utvalget må videre anta at det foreligger en sterk presumsjon for at det ved utferdigelsen av de i brevet omhandlede bestemmelser, ikke har vært Reichskommissariatets mening å tildele Innenriksdepartementet - som ikke var fagdepartement på området - en større myndighet enn den som positivt fulgte av ordlyden i brevet.

Det er også et tredje moment som trekker i retning av at det var ~~xxxxxxx~~ hensikten fortsatt å la Forsyningsdepartementet funksjonere som utferdiger av anvisnings-

ne. Minister Hagelin har fremholdt at ordningen ble truffet for å sikre en fortrolig behandling av disse saker. I virkeligheten vilde sandsynligvis dette formål best bli oppnådd ved at fagdepartementet fortsatt utferdiget anvisningene. Hos selgeren eller i butikken ville en anvisning fra Forsyningsdepartementet eller Provianteringsdirektoratet passere lettere enn en anvisning fra Innenriksdepartementet. Såfremt et vareinnkjøp skulle skje på grunnlag av en anvisning fra sist nevnte departement, vilde en sikkert regelmessig samtidig måtte legitimere ~~kjøp~~ hjemmelen og fremgangsmåten. De enkelte tilfelle ville da bli kjent av de forskjellige kjøpmenn m. fl.

Utvalget antar at flere grunner taler mot minister Hagelins forståelse, men finner det imidlertid ikke nødvendig å la vår bedømmelse av denne sak avhenge av en riktig ~~forståelse~~ fortolkning av den forvaltningsakt som brevet av 25. mars 1941 innebar. En sådan fortolkning tilkommer heller ikke oss, men alene Reichskommissariatet som har utferdiget bestemmelsen. Uten hensyn til hvilken fortolkning er den rette, finner nemlig utvalget det ikke godtgjort at minister Hagelin ikke har hatt den forståelse som han har gjort gjeldende av denne forvaltningsrettslige bestemmelse. Utvalget har videre funnet at når minister Hagelin hevder at han har forstått bestemmelsen således at Innenriksdepartementet ikke var forpliktet til å utøve sin myndighet i samar-

beid med Forsyningsdepartementet, men forsåvidt var stillet fritt, må hans oppfatning antas unnskyldelig. Vi finner det ikke godtgjort at ministeren med rette kan bli å bebreide en oppfatning som gikk ut på at han kunne utøve på den måte som han fant hensiktsmessig, den myndighet som var gitt Innenriksdepartementet til å dispensere på dette område. Det samme gjelder en forståelse av bestemmelsene derhen at de ikke var til hinder for at Innenriksdepartementet "rekvirerte" varer i den forstand at det erhvervet varene i strid med rasjoneringsbestemmelsene i henhold til en unntaksbeslutning som departementet utferdiget. Det samme gjelder endelig når ministeren hevder at han mente at Innenriksdepartementet selv kunne utstede anvisning på rasjonerte varer.

Utvalget har også festet seg ved et forhold ~~xx~~ som kan ha bevirket at minister Hagelin oppfattet bestemmelsene således som hevdet. Han fikk etter å ha mottatt gjenpart av Reichskommissariatets brev av 25. mars 1941 ingen henvendelse fra minister Ravner om gjennomføringen av ordningen. Minister Ravner forholdt seg passiv til Reichskommissariatets ordre. Såfremt Ravner mente at han og Forsyningsdepartementet fortsatt innehadde noen funksjon på dette område, hadde Ravner vært den nærmeste til å gjøre henvendelse til Hagelin eller Innenriksdepartementet om disse spørsmål. Minister Ravner burde ha meddelt Hagelin sin oppfatning og fremsatt forslag til en ordning for samarbeidet. Det

var til Minister Ravner Reichskommissariatets brev og ordre var rettet. Men minister Ravner foretok seg intet og har i tiden mars 1941 - 1. februar 1942 (da han gikk av som minister og Forsyningsdepartementets sjef) ikke noen gang behandlet en anmodning om unntak når det gjelder matvarer eller utferdiget en eneste anvisning på sådanne til bruk for ministrenes oppfyllelse av deres representative plikter.

Utvalget har også drøftet spørsmålet om hvorvidt det bør gjøres til gjenstand for kritikk at minister Hagelin ekspederte brevet av 8. november 1941 uten å journalisere, ta kopi eller notere noe herom enten i departementet eller i sitt private kontor. Denne unnlatelse strider utvilsomt mot den vanlige departementale praksis som er gjennomført av hensyn til orden og kontroll. Utvalget er enig med minister Hagelin i at det under krig og i en politisk kamptid er fare for at disse saker kan skape stoff for fiendens propaganda ved å bli gjengitt i en forvrengt eller misvisende form.

Utvalget finner det derfor ikke urimelig at sakene blir behandlet fortrolig og uten om vanlig departemental praksis. Direktør S c h e i har da også opplyst i sin forklaring at heller ikke Forsyningsdepartementet i minister Ravners tid behandlet disse saker på vanlig måte. Journalisering fant ikke sted og det ble unnlatt å ta kopier eller gjennomslag av brevene. Når det gjelder en enkelt sak som minister Hagelins brev av 8. november 1941 om fire sekker korn, finner utvalget

derfor intet vesentlig å merke ved den uvanlige behandling av saken.

Vi finner således når det gjelder brevet av 8. november 1941, ikke grunnlag for kritikk mot minister Hagelin.

Utvalget har imidlertid måttet feste seg ved at anvisningen er sendt Edvard Stenersen som den gang var ordfører i Aker uten at det fremgår av anvisningen om den gjaldt Stenersen som ordfører eller som privatmann og gårdbruker. Stenersen har forklart at han oppfattet anvisningen som rettet til seg som ordfører i Aker.

Utvalget antar at selve anvisningen klart burde ha gitt uttrykk for at Stenersen ikke ble gitt ordre som ordfører i Aker så meget mer som Stenersen hadde kjennskap til at det her gjaldt en anvisning til fordel for minister Hagelins husholdning.

IV. "At en regning på Kr. 3.384.50 fra A/S Vinmonopolet over vin og brennevin rekvidrert av Dem og levert i Deres bolig, Schjelderupsvej 2, Bygdøy, den 21. mai 1942, først blev oppgjort ca. 9 mndr. senere og efter gjentatte purringer, til trods for at De plikter å respektere lovbestemmelsen om at brennevin skal betales kontant før varene utleveres."

Utvalget anser bevist :

Minister Hagelin foranlediget ved Innenriksdepartementet rekvidrert fra A/S Vinmonopolet til

representasjon brennevin og vin for tilsammen kr. 3.384.50. Varene ble av Vinmonopolet levert den 21. mai 1942 uten at regning ble tilstillet ministeren før etter leveringen.

Rusdrikkloven av 5. april 1927 § 9 bestemmer om salg av brennevin, bortsett fra salg mellom salgs- og skjenkeberretigede innbyrdes eller salg til medisinsk, teknisk eller vitenskapelig bruk :

"Salg og skjenkning av brennevin må bare skje mot kontant, og der må ikke gis rabatt."

A/S Vinmonopolet tilstillet etter leveringen ved bud Innenriksdepartementet denne regning. På minister Hagelins foranledning ble budet henvist til NS Riksøkonomiavdeling. Ved minister Hagelins forklaring som er blitt bekræftet av andre vitner, er det på det rene at Partiet hadde samtykket i å dekke en del av ministerens representasjonsutgifter. Her omhandlede regning skulle etter det opplyste betales av Partiet. Nevnte økonomiavdeling betalte imidlertid ikke regningen. Vinmonopolet underrettet deretter i brev av 4. juli 1942 minister Hagelin om forholdet. Regningen ble også senere presentert ham og til slutt betalt den 24. februar 1943.

Utvalget skal bemerke :

Det kan med grunn reises tvil om hvorvidt bestemmelsene i rusdrikklovens § 9 gjelder myndighetenes rekvisisjoner til offentlige formål som den her omhandlede. Lovgiveren må antas med bestemmelsen å ha

hatt til hensikt å innskrenke adgangen til kjøp av brennevin for således å fremme edrueligheten og beskytte folks økonomi. Men dette formål krever ikke at reglene iakttas ved offentlige myndigheters rekvisisjoner.

Det lovfortolkningsspørsmål som oppstår her er iallfall tvilsomt. Utvalget kan ikke anta at minister Hagelin er å bebreide at regelen ikke er fulgt. I et tilfelle som dette antas god tro fra kjøperens side med hensyn til regelens rekkevidde unnskyldelig. Minister Hagelin har for øvrig hevdet at han ikke kjente bestemmelsen. Bestemmelsen er også rettet bare mot selgeren (her A/S Vinmonopolet), den gjør ikke kjøperen strafferettslig medansvarlig. Vi ville derfor finne det forklarlig om en kjøper ikke kom på den tanke at regelen også gjaldt ved rekvisisjoner. Utvalget finner således ikke grunn til å påtale at minister Hagelin forholdt seg passiv ved leveringen, unnlot å betale regningen straks og lot den henvise til NS Riksøkonomiavdeling som etter avtale hadde påtatt seg å betale.

Annerledes stiller forholdet seg etter minister Hagelins mottakelse av A/S Vinmonopolets varselbrev av 4. juli s.å. Ministeren måtte regne med at de personer som fikk kjennskap til forholdet, f. eks. bud, kassens, bokholderiets og revisjonens folk, ville feste seg ved at regningen fremdeles og ytterligere i vel 7 1/2 måned kom til å stå ubetalt. Han måtte også forutse at dette forhold - særlig fordi det gjaldt en

regning av denne art - kom til både å bli kjent i en videre krets og å gi høve til misforståelse og sladder. Utvalget finner derfor ministerens unnlattelse av å foranledige forholdet ordnet uheldig og egnet til å virke skadelig. Om nødvendig burde han selv ha lagt ut beløpet, da han den 4. juli 1942 mottok varselsbrevet.

V. "At De efter at Ingeniør Trygve Armann hadde fratrådt som Varaordfører i Aker lot Gustav Meidell-Larsen oppnevne til Varaordfører til trods for Ordførerens bestemte innsigelse."

Utvalget finner herom bevist :

Av de dokumenter som finnes i Innenriksdepartementet og Aker kommune om varaordførervervet i Aker, fremgår at tidligere varaordfører Trygve Armann i skriv av 18. august 1941 hadde anmodet om entledigelse, "da det nødvendige samarbeid ikke var tilstede". Innenriksdepartementet kan ikke sees å ha etterkommet anmodningen og i skriv av 23. januar 1942 trakk Armann sin søknad tilbake.

Den 15. april s. å. ble ordfører Edvard Stenersen fungerende fylkesmann i Oslo og Akershus og hans bror, Thorleif Stenersen, oppnevnt inntil videre som ordfører i hans sted. Den 16. april s. å. ble Armann løst fra sitt verv. Som ny varaordfører ble oppnevnt kjøpmann Gustav Meidell-Larsen. Ordføreren i Aker hadde i brev av 26. januar s. å. foreslått en annen.

Av dokumentene går fram at minister Hagelin

den 13. april s. d. personlig hadde truffet avgjørelse om at Armann skulle bli løst fra vervet og Meidell-Larsen oppnevnes uten forutgående behandling av og innstilling fra Kommunalavdelingen og Innenriksråden. Ministeren har forklart at da han traff denne avgjørelse forutsatte han at departementet sørget for å innhente de nødvendige uttalelser og overhodet behandlet saken i samsvar med praksis.

Utvalget skal bemerke :

Minister Hagelin har forklart at oppnevningen muntlig var anbefalt av Edvard Stenersen i egenskap av fylkesmann og fratredende ordfører. Stenersen har benektet dette og har hevdet at han tvert imot høsten 1941 frarådet Meidell-Larsens oppnevning på grunnlag av undersøkelser som han hadde foretatt hos politiet. Stenersen synes å ta feil her. De nevnte undersøkelser sees foretatt i februar 1942 og sendt fung. fylkesfører Thronsen den 24. mars 1942.

Det kan ikke antas bevist at de fra politiet innhentede opplysninger er kommet til minister Hagelins kunnskap, eller at han er blitt frarådet å oppnevne Meidell-Larsen. Det straffbare forhold som pågikk fra Meidell-Larsens side, var heller ikke oppdaget og anmeldt. Men ministeren har i dette tilfelle uten at utvalget kan finne noen rimelig grunn herfor, satt til side den alminnelige praksis i sådanne saker. Praksis er at det blir innhentet tjenestlige erklæringer fra fylkes -

fører og fylkesmann. Utvalget har ikke funnet minister Hagelins forklaring på dette punkt fyllestgjørende.

Så meget mer hadde det vært grunn for ministeren til i dette tilfelle å følge den vanlige praksis som Trygve Armann i brev av 23. januar 1942 hadde tilbakekalt sin anmodning om å bli avløst som varaordfører, og minister Hagelin traff sin beslutning uten å ha innhentet uttalelse fra NSPOT. Særlig burde han ha foranlediget at saken ble behandlet i samsvar med den administrative praksis, fordi det gjaldt en person som var hans leverandør av husholdningsvarer og således en personlig forretningsforbindelse.

VI. "At De inntil Gustav Meidell-Larsen ble arrestert kjøpte rasjonerte varer i hans forretning uten merker og uten anvisning."

Om disse forhold finner utvalget bevist :

Minister Hagelin foretok fra sommeren 1940 innkjøpene av sine husholdningsvarer i Gustav Meidell-Larsens forretning på Vinderen.

Rasjoneringen omfattet den gang vesentlig bare varesortene mel-og brødvarer, sukker, te og kaffe og smør (spisefett).

Rasjoneringsbestemmelsene på denne tid til-
lot et forholdsvis rummelig forbruk, til dels lå dette over
det vanlige fri forbruk. Minister Hagelin var til den 25.
september 1940 privatmann og hadde ingen offentlige represen-
tasjonsplikter. Det var derfor neppe noen oppfordring for
Hagelin til å kjøpe varer i

nevneverdig utstrekning uten tilsvarende klipp eller merker. Det er heller ikke opplyst at sådanne kjøp fant sted i noen vesentlig grad. Meidell-Larsen har opplyst at hans gamle beholdninger i den første tiden tillot ham som de øvrige kjøpmenn å levere kundene litt større kvanta en klipp og merker tillot. Også Hagelins hushjelp som foretok innkjøpene, nøt til fordel for ministerens husholdning godt av denne adgang.

Sådan var forholdet også utover vinteren 1940-1941 da minister Hagelin etter hva han har opplyst, fikk tilsagn om myndighet til å beslutte unntak om varer for representasjon, hvilket tilsagn han fikk skriftlig bekreftet med brevet av 25. mars 1941.

Fra våren 1941 tillot som regel ikke lenger forholdene ved hans tidligere beholdninger Meidell-Larsen å levere varer uten strengt å følge rasjoneringsforskriftene. Han skaffet seg da på ulovlig måte merkehefter i et betydelig omfang. Han har tilstått at han i tiden våren 1941 til sin arrestasjon i september måned 1942 mottok til ulovlig bruk 80 à 100.000 merker, som han forstod var stjålet eller underslått. Meidel-Larsen gjorde seg derved skyldig også i heleri.

Meidell-Larsen satte seg derved i stand til å omsette meget betydelige kvanta i strid med rasjoneringen. Han fordelte dette på ulovlig måte tilveiebrakte overskudd på sin kundekrets som også ble utvidet med bl.a. større kunder som for eksempel Victoria restaurant og Studentheimen. Han var også på denne måten fortsatt

i stand til som før å levere varer til minister Hagelins husholdning uten å ta det så nøye med om det ble levert større kvanta enn merker og klipp ga adgang til. Dette skjedde selv om det til ministerens husholdning på grunn av hans økede representasjonsplikter og den strengere rasjonering no måtte leveres varer i større omfang enn tidligere utenom hva minister Hagelin kunne dekke ved de alminnelige merkene som tilkom ham og hans husstand. Det er ikke fremkommet noe som tyder på at minister Hagelin har fått varer som han skulde omsette videre eller skaffe seg vinning av.

Kjøpmann Meidell-Larsen har i en politiforklaring av 16. august 1942 angitt at han en del ganger talte med minister Hagelin om at det ble levert varer uten om merkene. Herunder ble det ifølge Meidell-Larsen sagt at ingen måtte få rede på dette. I samme forklaring angir Meidell-Larsen at ministeren ikke ga ham noe tilsagn om å ordne disse forhold, men at Meidell-Larsen overfor ministeren uttalte at han (Meidell-Larsen) selv var i stand til å tilveiebringe en ordning ("mestre situasjonen").

I sin forklaring for utvalget har Meidell-Larsen opplyst at minister Hagelin aldri har fått kjennskap til at han som kjøpmann skaffet seg merker og ordnet seg på ulovlig måte. Hvis noe sådant skulle kunne utledes av politirapporten av 16. august 1942, har rapporten fått en uheldig form som ikke dekker hva Meidell-Larsen mente å ville forklare. Men han fastholder over-

for utvalget at Hagelin ikke har opplyst ham om den myndighet som ministeren hadde til rekvisisjon, iallfall har han (Meidell-Larsen) ikke forstått ministeren således. På den annen side har Meidell-Larsen opplyst at den mulighet ikke kan utelukkes at minister Hagelin etter deres samtaler om disse forhold, kan ha stått i den tro at han (Meidell-Larsen) som nestformann i Forsyningsnemnda maktet å treffe en ordning som var i samsvar med loven.

Minister Hagelin har forklart at han mente å ha kjøpt til i la lovte til i kjøp for Meidell-Larsen av husholdningsvarer til representasjonsbruk. Han mente at sådan myndighet var tillagt ham som Innenriksdepartementets sjef ved Reichskommissariatets brev av 25. mars 1941. Han unnlot å utferdige anvisninger. Dette unnlot han fordi han her som ellers ytterst nødig så at det kom til å foreligge noe skriftlig. Sådanne skriftstykker kunne lett komme på avveier og ~~skff~~ skaffe stoff for den illegale fiendtlige propaganda. Han hevder at han har opplyst Meidell-Larsen om sin myndighet. Når denne aldri forlangte anvisninger og ministeren til tross herfor ikke kom til å sette dette i forbindelse med ulovligheter fra Meidell-Larsens side, skyldes det ministerens kjennskap til at kjøpsmannen var formann i eller medlem av Forsyningsnemnda. Ministeren antok at nemnda godtok Meidell-Larsens fortrolige oppgaver over leverte varer til ministerens re-

presentasjon, legitimert med kjøpmannens ~~opplysning~~ opplysning om formålet med leveringene og om minister Hagelins utsagn om sin myndighet til å gjøre unntak.

Ved mulig kontroll med Forsyningsnemnda fra Forsyningsdepartementets side ville dette være kjent med Reichskommissariatets brev av 25. mars og ikke kunne ha noe å innvende.

Utvalget skal bemerke :

Det foreligger ikke for utvalget opplysninger om et grunnlag for kritikk over omfanget av de leveringer av varer som fant sted fra kjøpmann Meidell-Larsen til minister Hagelin. Det er som foran nevnt ikke fremkommet opplysninger som godtgjør at det er levert varer utover hva ministeren trengte til representasjon. Det er heller ikke godtgjort at ministeren ved omfanget av sin representasjon eller ved sitt forbruk av varer hertil skulle ha forbrutt seg mot de moralske krav som er stillet en minister. Det foreligger til belysning av de her nevnte spørsmål hverken forretningsbøker, fakturaer eller annet skriftlig materiale. Utvalget har overveiet spørsmålet om å søke nærmere opplysninger, men har funnet dette formålsløst. For det første ville det kreve vidtløftige undersøkelser. Avgjørende for utvalget har allikevel vært at de forhold som det her gjelder, vanskelig vil kunne bli klarlagt ved vitneprov, iallfall ikke etter såpass lang tids forløp.

Hva angår lovligheten av de her omhandlede innkjøp reiser det seg her flere spørsmål.

Når det gjelder det forhold at minister Hagelin ikke har skaffet seg de her omhandlede varer til representasjon i samarbeid med eller gjennom Forsyningsdepartementet, tillater vi oss å vise til hva vi om dette forhold har anført foran under punkt III. Vi har ikke funnet bedømmelsen av dette forhold avhengig av en fortolkning av bestemmelsene i brev av 25. mars 1941. Vi har heller ikke funnet å påvise oss om at ikke minister Hagelin forsto bestemmelsene således som han selv har forklart. Han hevder at han mente å kunne utøve sin myndighet uavhengig av Forsyningsdepartementet. Når han fant det hensiktsmessig, kunne han selv sørge for at beslutningene om unntak ble gjennomført også ved selv å utferdige anvisninger.

Hva angår spørsmålet om det forvaltningsrettslig forsvarlige ved ministerens unnlatelse av å behandle sakene om unntak på vanlig måte i departementet, har utvalget foran under punkt III gjort rede for sin oppfatning av en sådan unnlatelse i et enkelt stående tilfelle. Ministerens utferdigelse av en enkelt anvisning, skjedd i det foran omhandlede brev av 8. november 1941, har utvalget ikke hatt særlig å merke ved. Annerledes stiller spørsmålet seg ved de her omhandlede forhold. Her gjelder det ikke en enkelt, men en hel rekke leveringen av varer gjennom et lengere tidsrom (henved 1 1/2 år). Her burde det etter vår oppfatning

vært funnet en eller annen form for sakenes behandling i departementet, selv om det ikke kunne kreves vanlig departemental behandlingsmåte på grunn av sakenes fortrolige karakter. For det første var det Innenriksdepartementet, ikke minister Hagelin som privatmann, som i Reichskommissariatets brev av 25. mars 1941 ble meddelt myndighet til å gjøre unntak. For det annet tilsier det mest elementære krav til oversikt og orden at det føres ialfall en fortegnelse over beslutninger og unntak og leveringer av varer. Minister Hagelin måtte uten særlig vanskelighet for behandlingen av disse saker i Innenriksdepartementet kunnet finne en ordning av lignende art som den ordning som sjefen for Forsyningsdepartementet siden 1. februar 1942, minister Blehr, har truffet.

Men minister Hagelin har også unnlatt å utferdige anvisninger eller andre skriftstykker for disse leveringer fra Meidell-Larsen i hele tidsrommet april 1941 - juni 1942. Han har endog unnlatt i de enkelte tilfelle å fremsette muntlige begjæringer og å treffe beslutninger og unntak. Han har en gang for alle gitt Meidell-Larsen en beskjed om å levere det som ble bestilt fra hans hus. Deretter har etter ministerens forklaring kokken gjort innkjøpene. Ministeren har unnlatt å gjøre opptegnelser over og i det hele å føre kontroll med hva han mottok av varer til representasjonsbruk uten om sine rasjoneringsmerker eller klipp. Under disse ~~forhold~~ forhold kan det ikke ha vært mulig for minis-

teren å holde fra hverandre hva han kjøpte til den vanlige husholdning og hva som ble kjøpt til representasjon. Under disse forhold kan en neppe tale om unntak fra rasjoneringslovgivninger eller om dispensasjoner.

Minister Hagelin har som før nevnt forklart om grunnen til sin fremgangsmåte at for ham kom det i første rekke an på å sikre at forholdet skaffet stoff for den fiendtlige propaganda. Men bortsett fra spørsmålet om lovligheter som vi nedenfor kommer tilbake til, burde minister Hagelin ha innsett at det i vidt omkrets er umulig å eliminere enhver fare for at ekstraordinære leveringer kommer til offentlighetens kunnskap selv om en sløyfer enhver skriftlighet. En vil allikevel ~~xxxxx~~ således som tilfellet var også med minister Hagelins innkjøp - være avhengig av ialfall butikkfunksjonærens, hushjelpers og annet tjenerskaps taushet og takt. Det kan heller ikke unngås at Forsyningnemndas bøker og regnskaper inneholder opplysninger om leveringene.

Innen almenheten er det nok mange som overhodet ikke billiger sådanne leveringer. Men såfremt det foreligger tjenestlig utferdigede legitimasjoner, vil leveringene allikevel ikke kunne ~~kun~~ gi årsak til mere enn uvilje og misunnelse. Annerledes blir forholdet hvor det - som her var tilfelle - ikke forelå anvisninger eller andre legitimasjoner, men hvor leveringene manglet ethvert formelt bevis for sin berettigelse. Denne mangel vil gi årsak til en ganske annen og mer ondartet kritik. For butikkfunksjonærene og publikum

som ikke berører de økonomiske forhold, vil det lett se ut som det helt enkelt foreligger leveringer i strid med rasjoneringslovgivningen. Da får en heller ta risikoen ved at uvedkommende får kunnskap om anvisningene. Disse godtgjør ialfall leveringenes lovmessighet. Uansett disse betraktninger tilsier de enkleste krav til forsvarlig oversikt og orden at det blir utfordrigt anvisninger eller annen legitimasjon.

Men ved disse innkjøpene hos Meidell-Larsen forelå som foran nevnt heller ikke noen beslutning fra minister Hagelins eller Innenriksdepartementets side om unntak og unntakenes omfang i de enkelte tilfelle. Minister Hagelin kan ikke det gjelder disse unntakelser ikke med dette påberope seg Reichskommissariatets brev av 25. mars 1941. Reichskommissariatets brev er intet "carte blanche" på dette område. Det kan ikke bli å oppfatte som et slags frihetsbrev til helt formløst å gjøre innkjøp uten et hvert hensyn til lov og forskrifter. Den for minister Hagelin og Innenriksdepartementet gunstigste forståelse som brevet tillater, må være at det overfører alle Forsyningsdepartementets lovlige funksjoner på dette område til Innenriksdepartementet. Det hjemler ikke noen behandling som ikke gir høve til oversikt og kontroll. Departementet må selvsagt være i stand til i tilfelle å fremlegge regnskap på dette som på et hvert annet område for statens virksomhet. Endelig går det fram av brevet ordlyd - en kunne si

til overflod - at en nye ordning i det minste krever beslutninger og unntak som skal fattes av ministeren som Innenriksdepartementets sjef.

Hva angår kjøpmann Meidell-Larsens grove forbryterske forhold (helerier) finner utvalget intet bevis for at minister Hagelin har medvirket til eller overhodet hatt kjennskap til disse. Vi aner heller ikke at ministeren har forutsett at Meidell-Larsen unnlot å treffe en ordning som iallfall kunne påstås å være formelt riktig for de leveringer som skjedde av varer utenom klipp eller marker. Utvalget finner ikke grunn til å tilsidesette ministerens forklaring om at han sto i den tro at Meidell-Larsen og Forsyningsnemnda hadde funnet en sådan ordning. Meidell-Larsen var nestformann i nemnda. Men også på dette punkt finner utvalget det uheldig at minister Hagelin slo seg/ro^{til} med dette. Han burde nærmere ha undersøkt om Meidell-Larsen hadde funnet noen ordning og i tilfelle hvilken. Det fremgår av ministerens forklaring at han var fullt merksam på at det gjaldt forhold som måtte bli å behandle fortrolig og omhyggelig. Han kan da ikke høres med at han overlot det hele til Meidell-Larsen og stolte på ham. Meidell-Larsen hadde ikke en sådan stilling eller nøy en sådan anseelse at ministeren burde la disse spørsmål avhenge av den tillit han måtte ha til ham.

Den 1. februar 1942 fratrådte minister Ravnør som sjef for Forsyningsdepartementet og ble etter-

fulgt av minister Blehr i den av Ministerpresidenten utnevnte norske, nasjonale regjering. Rettelig sett er det intet til hinder for at bestemmelsene i Reichskommissariatets brev av 25. mars 1941 fremdeles står ved makt. De vites heller ikke opphevet. Men de forutsetninger som minister Hagelin har anført lå til grunn for bestemmelsene, var ikke lenger til stede. Ministerpresidenten og minister Blehr ble ikke gjort kjent med bestemmelsene eller med at Minister Hagelin fortsatt benyttet seg av disse. Så meget mer kritikkverdig blir det under disse omstendigheter at forholdet med disse leveringer fortsetter til i juni 1942, da kjøpmann Meidell-Larsen ble anmeldt til politiet.

Det går fram allerede av hva foran er utredet at minister Hagelin hevder den forståelse av Reichskommissariatets brev at det stillet ham helt fritt med hensyn til fremgangsmåte og form. Vi har imidlertid ikke funnet forsvarelig den fuldstendige mangel på form ved innkjøpene hos Meidell-Larsen. Den uformelle fremgangsmåte innebærer også uaktsom overtredelse av rasjoneringslovgivningen. Forsetlig overtredelse foreligger ikke etter vår mening. Det får i denne forbindelse særlig stor vekt at vi ikke har kunnet finne noe som helst motiv for ministeren til forsetlige overtredelser. Det er heller ikke godtgjort noe om at ministeren ved innkjøpene hos Meidell-Larsen har skaffet seg andre varer enn dem som ble brukt i hans husholdning.

VII. " At De

- a. Prøvet å forhindre Meidell-Larsens anbringelse på Brettvedt.
- b. Forsøkte å utvirke at Meidell-Larsens forretning blev holdt åpen.
- c. Forsøkte å få satt Meidell-Larsen på frifot da De bestyrte Justisdepartementet under minister Riisnæs' fravær."

"Utvalget finner å kunne behandle samtlige disse tre ankeposter under ett og finner bevist :

Kjøpmann Meidell-Larsen ble anholdt og var fengslet i Bredtveit fengsel i tidsrommet 12. september 1942 - 20. oktober s. å. Hans kjøpmannslokaler på Vinderen i Aker ble stengt av politiet i tidsrommet 12. september 1942 - 12. desember 1942. Politidepartementets sjef var inntil 1. september 1942 minister Lie, fra denne dag bestyrte minister R i i s n æ s Politidepartementet under Lies fravær ved Østfronten. Den hele tid var Riisnæs sjef for Justisdepartementet. Minister Riisnæs var bortreist i det her omhandlede tidsrom i dagene 8. - 22. september 1942. Minister Hagelin bestyrte midlertidig i disse dagene begge departementer.

Som bevis for sine beskyldninger har direktør Dysthe oppgitt tidligere fylkesmann Stenersen og generalmajor O l b j ø r n i Politidepartementet som den gang behandlet saken. Fylkesmann Stenersen har forklart at han har hørt av minister Hagelin selv at denne ville hindre Meidell-Larsens arrestasjon (bokstav a), ytterligere grunnlag for sin viten har han ikke angitt.

Generalmajor Olbjørn har forklart at han ikke har mottatt noen henvendelse fra minister Hagelin om løslatelse av Meidell-Larsen.

Minister Hagelin har bestemt nektet å ha gjort noen henvendelse til de myndigheter som behandlet Meidell-Larsens sak om å unnlate arrestasjon av Meidell-Larsen.

Direktør Dysthe har hevdet at i en redegjørelse som ble opplest for Dysthe av innenriksråd D a h l og som ble angitt å skrive seg fra minister Hagelin, skulle ministeren ha erkjent dette forhold. Det gjelder her minister Hagelins redegjørelse av 18. august 1943 til Ministerpresidenten. Ministerens forklaring her går imidlertid ikke ut på annet eller mer enn at han har tilrådet Ministerpresidenten av politiske grunner å behandle saken annerledes enn skjedd.

Utvalget har derfor ikke kunnet finne noen tilståelse fra minister Hagelins side i denne redegjørelse. Vi kan heller ikke for øvrig se at det foreligger bevis for den her omhandlede beskyldning.

Hva angår de to andre beskyldninger har fylkesmann Stenersen forklart at generalmajor Olbjørn muntlig skal ha meddelt ham de opplysninger som beskyldningene gjengir. I sin forklaring for utvalget har generalmajor Olbjørn bestemt benektet å ha uttalt seg således. Generalmajoren erklærer at ministeren aldri har gjort noen sådan henvendelse. En annen sak er det at Innenriksdepartementet på en muntlig forespørsel fra

Politidepartementet uttalte at departementet ikke antok at en bestemt lovbestemmelse var anvendelig i dette tilfelle, således at forretningen etter departementets mening ikke kunne bli stengt for alltid.

Utvalget skal bemerke :

Utvalget finner - uten hensyn til hva generalmajor Olbjørn måtte ha sagt - ikke bevis for noen av de her omhandlede tre beskyldninger. Vi finner ikke at noen kritikk kan rettes mot minister Hagelin for å ha blandet seg inn i eller opptrådt ved behandlingen av saken mot Meidell-Larsen.

VIII. "At De gav Aker Kommune ordre om å opprette en ~~xxxxxxxxxxxx~~ konto benevnt "Sam Eydes dødsbo", slik at utgifter foranlediget av Dem selv vedrørende eiendommen "Bygdølund" blev belastet Aker Kommune som intet har med eiendommen å bestille."

Utvalget finner om dette bevist :

Minister Hagelin sluttet den 24. januar 1941 kontrakt med eieren av eiendommen Schjelderupsgt. 2 ("Bygdølund") i Aker, fru Eyde, om leie av denne eiendom fra 1. februar 1941. Ved kontrakt av 5. november 1942 ble ny kontrakt opprettet. Leieforholdet trådte på grunn av fru Eydes sykdom først i kraft ut på våren 1941.

Minister Hagelin har forklart at riktignok var han privat leier av eiendommen, men dette leieforhold ble ikke sluttet av hensyn til hans personlige behov. Den bolig som han allerede hadde, svarte fullt

ut til dette behov. Han leiet "Bygdølund" fordi hans representasjonsplikter, navnlig som sjef for departementets utenrikske avdeling (det tidligere Utenriksdepartement), nødvendiggjorde dette. For sin tidligere privatbolig betalte han en årlig leie av kr. 7.200.- Leien er for "Bygdølund" kr. 20.000.- pr. år, hvortil kommer utgifter til hage, park og større tjenerskap. Som kjent har Staten av hensyn til de særlige representasjonsplikter alltid holdt bolig for utenriksministeren. Minister Hagelin hevder at han har et rimelig krav på at dette må bli ordnet på samme måte også for ham. Han forklarer at han har tatt opp spørsmålet med Ministerpresidenten som skal ha uttalt i prinsippet at en ordning måtte bli å finne. Hagelin opplyser også at det har vært reist spørsmål om det offentliges ekspropriasjon av "Bygdølund".

Sommeren, utover høsten 1941 og høsten 1942 foranlediget minister Hagelin en del utbedringer på eien-
dommen, bl.a. av uthus, potet-og grønnsakkjeller og innredning
av hønsehus og fjøs. Arbeidene ble utført av Aker kommunale
vedlikeholdskontor. Videre ble det i de kommunale regnskaper
opprettet en konto for utlegg og utgifter til disse arbeider.
Kontoen ble betegnet "San Eydes dødsbo". Pr. 27. august 1941
viste nevnte konto en debet av henved et par tusen kroner,
i februar 1942 av henved 4.000 kroner, pr. 16. november 1942
kr. 13.598.92. Pr. 19. desember 1942 var den steget til
kr. 16.670.04 som den fremdeles lyder på.

I slutten av 1942 henstillet den kommunale revisjon til kommunen å bringe denne konto til avslutning.

I brev av 17. november 1942 foreslo Finansrådmannen i Aker fordringen anmeldt i Generaldirektør Sam Eydes dødsbo. Den ble i samsvar hermed sendt høyesterettsadvokat W i k b o r g, fordi det ble antatt at han representerte dødsboet. Den 5. januar 1943 meddelte Wikborg at han ikke var bestyrer i Sam ~~Ydxx~~ Eydes dødsbo og at eiendommen heller ikke tilhørte dette dødsbo, men fru Eyde alene. Videre avviste advokaten fordringen på vegne av fru Eyde under henvisning til at arbeidene ikke var utført med fru Eydes samtykke eller vitende eller i henhold til leiekontrakten. Han fant henne uten ethvert ansvar for pengene.

Med brev av 15. mars 1943 krevet deretter Aker kommune minister Hagelin for beløpet og meddelte at fru Eyde hadde avvist fordringen.

I brev av 17. mars s. å. svarte ministeren ~~xxxxxxx~~ at han vilde "forhandle med Advokat Wikborg om betalingen" og skulle dette ikke føre fram, ville beløpet bli betalt av ham.

I brev av 17. august s. å. meddelte kommunen ministeren at kommuneregnskapet skulde avsluttes og at den måtte ha beløpet betalt.

Det kan ikke senere sees å være foretatt ytterligere og beløpet står fremdeles ubetalt.

Minister Hagelin forklarer at han ikke har

gitt ordre til Aker kommune om å påta seg disse arbeidene og heller ikke om å opprette nevnte konto, men dette skjedde "i samråd med ordføreren".

Daværende ordfører Stenersen har hevdet at han fikk muntlig ordre fra minister Hagelin om såvel utføring av arbeidene som oppretting av kontoen. I kommunens brev av 15. mars 1943 til minister Hagelin er det også uttrykkelig ~~xxx~~ anført om både arbeid og konto at de var foranlediget ved "herr ministerens ordre". Det var dog ifølge ordføreren hele tiden på det rene at minister Hagelin var ansvarlig såfremt kontoen ikke ble utlignet på annen måte.

Utvalget finner det ikke godtgjort at minister Hagelin har gitt ordre om utføringen av arbeidene ved hjelp av kommunens vedlikeholdskontor. Utføringen synes skjedd etter ~~s~~amråd mellom ministeren og ordføreren. Derimot synes det rimeligst å anta at ordføreren har iallfall oppfattet ministeren således at en konto med sådan betegnelse skulle opprettes.

Utvalget skal bemerke :

Vi har funnet det mindre heldig at ministeren således som her skjedd har benyttet en kommunes vedlikeholdskontor for utføring av arbeider på en av ham leiet eiendom, selv om det ikke er uvanlig at Aker kommunes vedlikeholdskontor påtar seg arbeider av den her omhandlede art. Kommunens ledelse er underordnet ham som Innenriksdepartementets sjef. Et forhold som dette gir derfor lett årsak til ondsinnet kritikk og

sladder.

Hva kontoen angår har vi intet funnet som tyder på at minister Hagelin ville tilegne seg en uberettiget vinning og å påføre andre utgiftene ved arbeidet. Men vi finner det uheldig at den her omhandlede konto ble opprettet med en sådan betegnelse som skjedd og uten at ministeren på forhånd hadde gitt eieren ved Advokat Wikborg beskjed. Dette fikk den uheldige følge at kommunen tilstillet advokaten regning og at denne svarte de kommunale myndigheter at han var uten kjennskap til forholdet.

Utvalget finner også at ministeren er å bebreide at han har latt så lang tid hengå uten å sørge for å få utlignet kontoen. Kontoen er nå henved 1 år og 3 måneder gammel, delvis enno eldre. Vi mener at forholdet snarest mulig bør bli bragt til opphør.

Vi tillater oss å fremholde at såfremt Staten skal overta utgiftene til boligen fordi denne blir brukt til representasjon, bør ministeren få dette spørsmål avgjort så snart som mulig.

IX. "At De til tross for de fortvilede boligforhold i Aker påla eieren av Nedre Bygdøylund og Store Herbern å oppsi de 5 familier som bor på eiendommen, og den 22. desember 1942 gav Ordføreren i Aker ordre om å foranledige eiendommene fraflyttet i nær framtid."

Utvalget finner herom bevist :

Opp til den av minister Hagelin i 1941

leiede "Bygdølund" støter de to eiendommer, "Nedre Bygdølund" og "Store Herbern". Mens fru Eyde eier "Bygdølund", tilhører "Nedre Bygdølund" hennes avdøde mann, generaldirektør Sam Eydes fire livsarvinger. Disse er representert av godseier Sigurd Eyde. Hovedbygningen på eiendommene er av arvingene utleid til to familier, (Thommessen og Scheel), mens en del av grunnen er bortforpaktet til en handelsgartner Gabrielsen som i fellesskap med en annen gartner driver gartneri på stedet. Forsåvidt har eiendommen fire leietakere.

Av dokumentene i Innenriksdepartementets arkiv og minister Hagelins forklaring fremgår det at minister Hagelin i august måned 1942 som sjef for Innenriksdepartementet traff bestemmelse om at "Nedre Bygdølund" og "Store Herbern" skulle søkes ~~ekkspropriert~~ ekspropriert av Aker kommune.

Arvingene ble underrettet i brev av 23. august s. å. fra Innenriksdepartementet om at departementet hadde til hensikt å ekspropriere eiendommene til fordel for staten.

Et par av arvingene som var bosatt i Sverige, nektet å gi sitt samtykke til ekspropriasjonen og saken dro ut. Godseier Eyde opplyser at han av minister Hagelin fikk reisetillatelse til Sverige for å forhandle med de øvrige arvinger om salg. Etter å være kommet tilbake, ba han om en konferanse med Minister Hagelin før spørsmålet om ekspropriasjon ble avgjort. Eyde har forklart at i denne konferansen den 16. desember

1942 ble han av ministeren pålagt å oppsi eiendommens leieboere og forpakter.

I brev av 18. desember s.å. meddelte godseier Eyde leieboerne Thommessen og Scheel og forpakteren Gabrielsen at Innenriksdepartementet aktet å ekspropriere eiendommene og hadde pålagt ham å oppsi dem. "I henhold hertil" oppsa han dem til april flyttetid 1943 i samsvar med leiekontraktene.

De tre leietakere stevnet så godseier Eyde for Aker husleierett og påsto oppsigelsene kjent ugyldige.

Saken ble behandlet i Aker husleierett den 25. januar 1943, hvor leieboerne og godseier Eyde ble avhørt. Den var så berammet til hovedforhandling den 12. februar s.å., men ble utsatt etter Innenriksdepartementets anmodning til 19. februar. Godseier Eyde tilbakekalte oppsigelsene og deretter bortfalt saken.

I mellomtiden hadde Innenriksdepartementet den 22. desember 1942 sendt ordføreren i Aker følgende brev : "Nedre Bygdølund" og "Store Herbern".

Etter innenriksministerens ønske skal leietakerne av ovennevnte eiendommer innen 1. januar 1943 varsles om at eiendommene må fraflyttes i nær framtid.

En skal anmode herr ordføreren om straks å besørge omhandlede varsel sendt."

Ordfører Thorleif Stenersen i Aker ba i brev av 23. desember s. å. opplyst om departementets brev var å oppfatte som en ordre fra Innenriksministeren.

I brev av 4. januar 1943 svarte departementet at dets brev framkom "etter ordre fra Innenriksministeren". I brev av 8. januar 1943 meddelte ordføreren at han hadde erfart at leietakerne var sagt opp til fraflytning april flyttetid og ba opplyst om departementet fastholdt ordren. Samtidig ba han meddelt hvilken hjemmel departementet hadde for meddelelsen av et sådant varsel.

Den 18. januar 1943 ba departementet tilbake-sendt sine to tidligere brev om dette forhold.

I brev av 16. februar s.å. anmodet departementet ordføreren pr. omgående å treffe vedtak om en henstilling til departementet om å ekspropriere de her omhandlede eiendommer til Aker kommune. I brev av 17. s. m. opplyste departementet at formålet var "innarrondering under Gimle". Samtidig ble ordføreren i dette brev anmodet om å varsle leietakerne om at de måtte være forberedt på ekspropriasjon og på fraflytning. Jordstyret ble med brev av 19. februar anmodet om uttalelse om ekspropriasjonen.

Ordføreren i Aker meddelte i brev av 4. mars s. å. departementet at han fant det tvilsomt om ekspropriasjonen kunne sages til Aker kommune. Han hadde erfart at godsaler Eydes oppsigelse av leietakerne var tilbakekalt og anså som bortfalt anmodningen om å varsle dem om fraflytning. Aker jordstyre meddelte i brev av 8. mars s. å. at det av hensyn til jordbruket på eiendommen ikke kunne anbefale ekspropriert "Nedre Bygdølund",

men intet hadde å innvende mot en ekspropriasjon av "Store Herbern".

I et brev av 18. februar s.å. hadde de tre leietakere henvendt seg til Ministerpresidenten og bedt om hans hjelp til å få stanset ekspropriasjonssaken. Dette ble gjort og utflytning fant ikke sted.

Minister Hagelin har forklart at spørsmålet om å ekspropriere de her omhandlede eiendommer på forhånd hadde vært forelagt Ministerpresidenten som ingen innvendinger hadde å gjøre. Ekspropriasjonens formål var ikke å erverve eiendommene for å legge dem til den av ministeren leiede eiendom "Bygdølund" eller overhodet å anvende dem til ministerens personlige fordel.

Hva angår oppsigelsene av leietakerne skjedd disse ifølge minister Hagelin av to årsaker :

1. Dels var leietakerne ministerens naboer og var politisk fiendtlig innstillet. Av et notat i Innenriksdepartementets arkiv fra Minister Hagelin går det fram at de etter hans oppfatning hadde vist en ubehagelig forsøksvis holdning. Ministeren har derfor av sikkerhetsmessige hensyn foranlediget disse oppsigelser.
2. Dels var oppsigelsene et naturlig ledd i forberedelsene til ekspropriasjonen og hensikten var å gi leietakerne rimelig fraflytningsvarsel.

Utvalget skal bemerke :

Direktør Dysthes beskyldninger omfattet ikke beslutningen om ekspropriasjonen og den videre behand-

ling av dette spørsmål, men oppsigelsene av leietakerne. Disse forhold henger allikevel så nøye sammen at vi ikke har kunnet unngå å ta dem opp til en samlet bedømmelse. Hva angår beslutningen om ekspropriasjonen har ministeren opplyst å ha forelagt saken for Ministerpresidenten. Medfører dette riktighet, finner utvalget intet å merke ved ministerens avgjørelse.

Derimot har utvalget heftet seg ved flere omstendigheter under behandlingen av denne sak.

Minister Hagelin ville ha savnet hjemmel til å gi noe pålegg til en privatmann som godseier Eyde om å oppsi leieboerne. Hans ordre ved Innenriksdepartementet til ordføreren i Aker om å gi leieboerne varsel om å fraflytte i en nær framtid, må også antas å være usedvanlig og å ligge utenfor hans kompetanse. Dette varsel er uten hjemmel og således forsåvidt også uten rettslig betydning.

Utvalget finner det riktignok ikke tilstrekkelig godtgjort at ministerens henvendelse til godseier Eyde inneholdt et virkelig pålegg. Vi kan ikke utelukke at det kan ha vært en herstelling som Eyde har oppfattet som et pålegg. Departementets to brev av 22. desember 1942 og 4. januar 1943 ble også tilbakekalt etter at ordføreren hadde gjort forestillinger. Utvalgets bedømmelse avhenger allikevel ikke av sakens formelle side. Men den påreg som ble gått ved pålegget eller anmodningen til godseier Eyde og ved ordren i de to nevnte brev til ordføreren, var åpenbart lite ~~nyttig~~ over-

veiet og den var hensiktsløs. Ministeren kunne ha oppnådd en tilfredsstillende løsning av alle disse spørsmål ved kort og godt å bruke ekspropriasjonsloven av 5. mars 1942 som gir høve til å ekspropriere også bruksrett. Framgangsmåten var lett egnet til å skape misforståelser og kritikk. Leietakerne oppfattet da også oppsigelsene som forsøk på å berøve dem adgangen til all erstatning ved ekspropriasjonen. Det er opplyst at dette skapte uro og misnøye.

Minister Hagelin har i sin forklaring ikke gitt fyllestgjørende grunn for sådan framgangsmåte og oppsigelsene førte til husleierettsaken med den uheldige virkning at en større krets fikk kjennskap til forholdet.

Direktør Roald Dysthøes beskyldninger mot minister Hagelin omfatter ifølge hans brev av 19. august 1943 til Riksadvokaten ytterligere følgende forhold :

- X. "For til sin personlige fordel å ha gitt Aker Kommune ordre om rekvisisjon av dr. Hakon Eyde Solli i tjenerhuset på Bygdøylund, påført Eyde et tap av vel 2.800 kroner og påført kommunen et tilsvarende tap samt tap av utlært husleie for dr. Eydes nye bolig.

Utvalget finner beviset :

Minister Hagelins kontrakt om leie av "Bygdøylund" omfattet ikke før 1. mai 1942 tjenerhuset. Dette huset har samme gårds plass som hovedbygningen og lig-

ger ganske nær opp til denne. Da ministeren tilflyttet eiendommen, bodde i tjenerhuset ifølge avtale med eieren fru Eyde, hennes søn, dr. Haakon Eyde. Dr. Eyde var selv medlem medlem av NS, lagpropagandaleder og rodefører i Bygdøy lag og hadde også andre tillitsverv. Minister Hagelin har imidlertid opplyst at dr. Eydes hushjelp var politisk fiendtlig innstillet og at det kom til ubehagelige opptrinn mellom henne og ministerens tjenerskap. Det kom også til uoverensstemmelser mellom minister Hagelin og dr. Eyde. Ministeren anmodet derfor Eyde om å flytte, men Eyde motsatte seg dette. Ministeren anmodet så Aker Kommune om å foreta rekvisisjon av tjenerhuset så vel av sikkerhetsmessige grunner som fordi ministeren hadde bruk for boligen.

Ordføreren i Aker ga i brev av 31. mars 1942 dr. Eyde meddelelse om at kommunen aktet å foreta rekvisi-
sion av hans bolig i tjenerhuset og anviser ham/ny bolig.

Brettersendte ordføreren den 10. april s. d. følgende brev til dr. Eyde :

"Ved nærværende tillater jeg meg å meddele Dem at herr minister Hagelin ønsker å overta tjenerboligen på Bygdøylund senest den 15. april d. å. hvilket herved meddeles til underretning."

Dr. Eyde som mottok brevet den 11. april , hadde derved fått en frist av fire dager for fraflytning. Aker Kommune dekket etter krav fra dr. Eyde henved en halvdel av dennes flytningsomkostninger med Kr. 2. 793.31.- Hva angår utgiftene til leien for Eydes nye bolig har

direktør Dysthe anført at også denne ble betalt av kommunen. Men dette er ikke tilfelle. Kommunen innskrenket seg til å betale utgiftene ved flytning og innredning.

Det beror i Innenriksdepartementet ingen dokumenter om denne sak bortsett fra et notat om en forespørsel som ordføreren i Aker har rettet til departementet om omkostningene. Vi kan dog ikke se at denne forespørsel er forelagt minister Hagelin.

Utvalget skal bemerke :

Minister Hagelin har muntlig anmodet ordføreren i Aker om å rekvisere omhandlede hus. En sådan anmodning kunne bare sikte på å bringe til anvendelse lovbestemmelsene av 27. juni 1940. Disse var fra oktober måned 1940 gjort gjeldende for Aker Kommune. Det er ordføreren som plikter selvstendig å avgjøre spørsmålet om rekvisisjon av husrom, jfr. bestemmelsenes § 6 jfr. § 2. Såfremt ministeren har ment å foranledige brukt lov nr. 1 av 5. mars 1942, måtte han ha valgt en annen framgangsmåte.

Tidligere ordfører Stenersen har forklart at anmodningen hadde form av en ordre. Men ~~xxxxxxxxxxxx~~ henvendelsen var muntlig. Utvalget har ikke kunnet utelukke muligheten av at en sådan anmodning eller begjæring kan være blitt oppfattet som et pålegg. Såfremt ordføreren mente at det forelå en ordre, burde han ha anmodet om en skriftlig meddelelse.

Hva angår spørsmålet om hvorvidt rekvisisjonen i og for seg kan kritiseres, finner utvalget ik-

ke å kunne forkaste opplysningene om at det nære naboskap mellom minister Hagelin og dr. Eyde var blitt uholdbart og at ministeren trengte tjenerhuset selv. En frist av fire dager synes allikevel under enhver omstendighet svært knapp. Det ble for øvrig ikke gjennomført noen ~~formell~~ formelig rekvisisjon fordi dr. Eyde bøyet seg for en trussel om sådan fra ministeren og ordføreren.

Minister Hagelin kan ikke bli å tilregne at dr. Eyde ble påført tap og at Aker kommune med tilføre i denne flytning måtte ut med vel 2.700 kroner. Hverken dr. Eyde eller ordføreren rettet noe krav mot ministeren. Etter det opplyste har ministeren ikke en gang fått kjennskap til disse utgiftene.

XI. "For å ha brukt dr. Eydes bolig til lager for korn og kunstgjødsel."

Utvalget finner bevist :

at minister Hagelin etter at dr. Eyde hadde fraflyttet tjenerhuset i et rom i huset muligvis har oppbevart noe korn og kunstgjødsel. Ministeren har siden 1. mai 1942 vært leier av hele eiendommen. Eierens representant, høyesterettsadvokat Wikborg, har forklart at minister Hagelin som leier av "Bygdølund" aldrig har utvist noe utilbørlig forhold eller foretatt noen handling av uregelmessig art.

Utvalget skal bemerke :

at det ikke finner det korrekt av direktør Dysthe å betegne tjenerhuset ~~ettersom~~ etter dr. Eydes fraflytning som "dr.

Eydes bolig". Vi finner heller ikke grunnlag for kritikk av minister Hagelins handlemåte når det gjelder det her omhandlede forhold.

XII. "For å ha latt sitt kveg beite på
dr. Eydes eiendom."

Utvalget finner bevist :

at dr. Eyde eier en tomt på henved 6 mål som støter opp til fru Eydes park og hage. Utvalget har foretatt en befaringsreise av eiendommen. Dr. Eydes tomt består for en vesentlig del av en stor haug. Den er særskilt skyldsatt og bærer navnet "Sæteren", men er ikke atskilt fra parken ved gjerde, oppmerkete grenser eller på annen måte. Den ligger derfor i ett med den øvrige park og har felles gjerdet med parken. Uten særskilt kunnskap om forholdet vil det ikke faller i åttager inn at det her foreligger en særskilt eiendom.

Det er på det rene at minister Hagelin har latt sine kuer beite så vel i pøken som på tomt. Dr. Eyde har forklart at han har opplyst minister Hagelin om sin eiendomsrett til tomt. Også tidligere ordfører Edvard Stenersen har opplyst at han har ~~xxxxx~~ fortalt minister Hagelin om forholdet. Minister Hagelin benekter dette og hevder at han trodde at hans leie av hage og park omfattet den hele inngjerdede eiendom.

Det er ikke opplyst at dr. Eyde i den her omhandlede tid har slått gresset på tomt eller varslet minister Hagelin om at han motsatte seg at kuene beitet der.

Utvalget skal bemerke :

at det ikke kan finne fyllestgjørende bevist at minister Hagelin var så inne i eiendomsforholdene og i forholdet mellom fru Eyde og sønnen til at det kan bli tale om å rette bebreidelse mot ham med tilføre i foran nevnte forhold. I leiekontraktene er intet nevnt om tomten og intet forbehold tatt. Forat det skulle kunne reises kritikk mot minister Hagelin for uberettiget å ha rådet over tomten, måtte det således som de faktiske forhold var med hensyn til åstedet og kontraktene bli tilveiebragt et bedre bevis for ministerens positive kunnskap om eiendoms- og bruksrettsforholdene. I denne forbindelse har vi festet oss ved at den siste leiekontrakt er av 1. mai 1942. Heller ikke denne kontrakt inneholder noe som helst om at en del av parken er særskilt skyldsatt og skjøtet til en annen person en utleieren, fru Eyde.

XIII. "For å ha foranlediget hugget en rekke meget gamle prydtreer, på dr. Eydes tomt satt opp gjerder på tomten og borttatt den veden som han fikk ved å hugge trærne."

Utvalget skal bemerke :

Etter det foran anførte finner vi ikke bevist den onde tro fra minister Hagelins side som er et vilkår for å påtale de her omhandlede handlinger.

Utvalget vil for øvrig anføre at vår ~~bevis~~ befaring av tomten har hos oss etterlatt et bestemt inntrykk av at de beskrivelser som er gitt av dr. Eyde om

de foran nevnte disposisjoner fra minister Hagelins side, ikke er i samsvar med de virkelige forhold. Vi kan ikke finne at det hører noe steds hjemme i denne forbindelse å tale om "ødeleggelser", om en betydelig reduksjon av tomtens økonomiske verdi og om "uopprettelig vandalisme". Det ^{er} for såvidt også karakteristisk for dr. Eydes framstilling at han antyder at ministeren rettsstridig skulle ha tilegnet seg den ved som hugsten av trærne ga, uten at dr. Eyde før han framsetter denne beskyldning har forespurt ministeren om hvor det er blitt av veden og uten å ha foretatt undersøkelser på stedet etter denne. Minister Hagelin påviste overfor utvalget at veden lå lagret ikke langt fra tomten. Dr. Eydes uttrykksmåte synes bare forklarlig ut fra en sterk subjektiv innstilling hos ham som følge av den bitterhet som han sier seg å nære, fordi han mener seg hensynsløst og urettferdig behandlet av minister Hagelin. Vi har antatt at det ligger utenfor utvalgets mandat å undersøke og oppta til bedømmelse det personlige forhold mellom minister Hagelin og dr. Eyde..

XIV. "For å ha latt disponere 50 sekker sement som tilhørte dr. Eyde.

Utvalget finner bevist:

at de 50 sekker sement var lagret på eiendommen og at minister Hagelin har foranlediget at de ble brukt til vegfyll i park og hage. Minister Hagelin mente at sementsekkene burde vekk. Dr. Eyde hadde etter hans oppfatning ingen rett til lagerplass på eiendommen. Mi-

nisteren antok derfor at han hadde krav på å få fjernet dette lager. Når ministeren ikke fant det verd å varsle dr. Eyde, men uten videre kjørte sementen utover som vegfyll, har han om grunnen hertil opplyst at sementen var ødelagt av væte og fullstendig ubrukbar til sitt rette formål.

Dr. Eyde har i sin forklaring overfor utvalget medgitt at det er meget mulig at sementen således var blitt ubrukbar.

Utvalget skal bemerke

at når sementbeholdningen var ubrukbar og verdiløs, kan minister Hagelin ikke bli å bebreide at det ble gått fram som foran nevnt. Det forsiktigste vilde vært å varsle dr. Eyde og gi ham en frist til å fjerne sementen. Dette vilde ministeren utvilsomt hatt rett til.

-oOo -

Direktør Roald Dysthe sendte med brev av 26. januar 1942 til Ministerpresidenten et P. M. med tre ankepunkter. Av disse tre tilfsvarer punktene I og II i alt vesentlig beskyldningene nr. 1 og 2 i brevet av 7. august 1943 (punktene I og II ovenfor). Direktør Dysthes beskyldninger har i det siste brev bare fått en mer konkret form. Men P.M.'s punkt III er ikke gjentatt. Dette punkt bringer allikevel minister Hagelin eller Innenriksdepartementet i forbindelse med

et forhold som - såfremt opplysningene medførte riktighet - neppe kunne innebære annet enn et sjelden grovt og skammelig bedrageri. Utvalget har funnet å måtte undersøke saken, så meget mer som Ministerpresidenten har sendt den "i tilslutning til tidligere ekspedisjoner".

Innholdet av dette punkt III i Dystnes P.M. er i alt vesentlig :

XV. "Grosserer Elling Aarseth må øyensynlig ha fått tilsagn om at et erstatningskrav mot Staten ved Innenriksdepartementet for D/S "Torodd" ville bli utbetalt.

Med fortielse av dette tilsagn kom Aarseth ved en handel i besiddelse av et dødsbo og derved av 55% av aksjekapitalen i D/S "Torodd". Han ble eier av resten av kapitalen ved en handel av samme karakter med de øvrige aksjonærer.

På denne måten rikk "verdier for omkring kr. 175.000.- ut av aksjonærenes lønner."

Utvalget har om disse forhold opptatt forklaringer av Elling A a r s e t h og ekspedisjonssjef R o g n l i e n og har fått seg forelagt erklæringer fra bl. a. Ålesund skifterett og en rekke brev og andre dokumenter. Utvalget finner det ikke nødvendig å gi en uttømmende uttalelse om samtlige forhold i saken. Det vil allikevel ha interesse at utvalget om disse beskyldninger har funnet bevist :

D/S "Torodd" eiedes av et aksjeselskap av samme navn. Eier av en knapp aksjemajoritet - 17 av 33 aksjer - var A/S R. J. Falkevik.

Damskipet ble høsten 1939 utleiet til Den Norske Stat v/Marinen med forpliktelse for Staten til i tilfelle tap av fartøyet å betale en erstatning av kr. 175.000.- Fartøyet forsvant sommeren 1940.

Administrasjonsstyret v/ Forsvarsdepartementet sendte i september måned 1940 en melding til R. J. Falkevik om at Staten aktet å gi oppgjør for de fartøyer som var blitt leiet og ba om oppgave. Staten hadde allerede på denne tid for andre fartøyer begynt utbetalingene eller oppgjørene. Det var derfor gitt tilsagn om utbetaling av erstatning for D/S "Torodd" allerede før 25. september 1940, da minister Hagelin ble sjef for Innenriksdepartementet.

Av generalkonsul M y r e b ø e som har gitt en fremlagt utenrettslig erklæring av 28. august 1941, er det i erklæringen opplyst at byråsjef R e u s c h i departementets oppgjørsavdeling skal ha uttalt at han i oktober måned 1940 ble nokså overrasket over at erstatningsspørsmålet da ble tatt opp som en av de første saker. Byråsjef Reusch er rømt til Sverige og utvalget har ikke kunnet avhøre ham. Men ekspedisjonssjef Rognlien har som vitne forklart at han mener at Reusch ikke kan ha uttalt seg på en sådan måte som ikke ville være i samsvar med kjennsgjerningene.

Ekspedisjonssjefen har overfor utvalget ved hjelp av sakens dokumenter påvist at det er på det rene at en uttalelse som i generalkonsul Myrebøes foran

nevnte erklæring er tillagt byråsjef Reusch ikke stemmer med byråsjefens egen notater i dokumentene. Det stemmer i^kke med disse notater at byråsjefen ved sin tjenestlige behandling av saken skulde ha hevdet som sin oppfatning at renter (omlag 4.000 kroner) ikke burde legges til erstatningssummen, men at det "fra høieste hold" ble gitt ordre om at renter skulde betales. En uttalelse fra byråsjefen om at det skulde vært noe usedvanlig ved selve erstatningsbeløpets fastsettelse, ville heller ikke være i samsvar med de faktiske forhold, således som disse fremgår av dokumentene.

Utvalget finner det ikke godtgjort at det overhodet foreligger noe usedvanlig fra minister Hagelin og Innenriksdepartementets side ved behandlingen av denne sak. Vi kan ikke finne noe bevis for at D/S "Torodds" eiere eller Elling Aarseth er tilstått noen fordel fram for andre fordringshavere i saker av samme art.

For bedømmelsen av spørsmålet om minister Hagelins mulige forhold i dette tilfelle skulde det foran nevnte forsåvidt være tilstrekkelig. Utvalget henleder allikevel til bedømmelse av direktør Dystheas fremstilling av denne sak oppmerksomheten på følgende forhold, som har særlig interesse :

For det første forelå Statens tilsagn om erstatning allerede i september 1940 og var meddelt de interesserte, mens Aarseths ~~firmas~~ firmaer først den 23. oktober s. å. kjøpte aksjene av A/S R. J. Falkeviks dødsbo.

Så sent som den 1. oktober 1941 fant handel nr. 2 sted, hvorved de nevnte firmaer ble eiere av resten av aksjene. Selgeren var en Johan M y k l e b u s t .

For det annet skjedde kjøpet av dødsboets aksjer på en av Ålesund skifterett foreskrevet fremgangs- måte. Skifterettens beslutning gikk ut på salg til høyst- bydende etter alminnelig konkurranse og med nøyaktig like vilkår for alle bydere.

For det tredje representerte dødsboets aksjer bare vel halvparten av den mulige fortjeneste ved utbetalingen av erstatningssummen for D/S "Torodd".

For det fjerde hadde rederiet en samlet gjeld (for vel halvparten av denne var det gitt pant i skipet) på vel 100.000. kroner Endelig ble erstatnings- summen ikke utbetalt vilkårsfritt, men bare mot at pengene ble brukt til anskaffelse av et av myndighetene godtkjent, nytt fartøy. Etter omstendighetene ble innkjøp av en motor til kk. kr. 72.000.- godtkjent.

Utvalget skal bemerke :

at det ikke finner bevist at minister Hagelin er noe be- breide med tilføre i de her omhandlede forhold og navnlig ikke at han her skulle ha søkt å skaffe seg vinning.

-oOo-

Endelig har direktør Roald Dysthe i brev av 30. oktober f. å. til nærværende utvalg meddelt føl-

gende :

XVI. "Minister Hagelin har i juli måned 1942 mottatt av hotellene Grand og Bristol i Oslo tilsammen kr. 10.000.- På Hagelins kvittering til hotell Grand er anført "å konto forskudd på annonser." Hotellet har ingen annonser fått som vederlag."

Utvalget har med skriv av 10. november f. å. sendt direktør Dysthø's brev til herr Ministerpresidenten med forespørsel om det skal behandle det i brevet omhandlede forhold. Skrivet er oss tilbakesendt med påtegning av 9. februar d. å.

Utvalget har om dette forhold funnet bevist :

Minister Hagelin har mottatt de omhandlede beløp som en gave fra hotellene til politisk formål, men således at den skulle bli anvendt etter minister Hagelins fri bestemmelse. Det er å byrge på at pengene ikke er brukt av minister Hagelin til egen fordel, men er anvendt på en fullt forsvarlig måte.

Det finnes ikke godtgjort at denne gave har noen forbindelse med behandlingen av straffesakene mot Grand Hotels ledelse for svartehandel. Avgjørelsen i disse saker ligger også i tid adskillig forut for ytelsen av gaven. Kvitteringen til Grand Hotel lyder således :

"Mottatt av Grand Hotel kr. 5.000,- som forskudd på annonser. Oslo 16. 7. 1942. Hagelin (sign). "

Det er på det rene at minister Hagelin da visste at beløpet var en gave og intet forskudd på be-

taling for annonser.

Det er også opplyst at ministeren at hensikten med den uriktige anførsel i kvitteringen om at beløpet gjaldt annonser, utelukkende var å skjule overfor politisk fiendtlige innstillede personer at hotellets ledelse hadde gitt en gave av politisk karakter. Utvalget finner ikke å kunne tilsidesette denne forklaring, som tvert imot stemmer med forholdene ved ytelsen av denne gaven.

Utvalget skal bemerke :

Vi har overveiet om dette forhold at minister Hagelin her har utstedt en skriftlig bevitnelse som inneholdt usannhet, kan antas å rammes av straffelovens § 372. Vi er kommet til at iallfall de subjektive vilkår ikke er tilstede. Det må allikevel bli å betegne som uheldig at ministeren - selv om hensikten ikke kan kritiseres - utferdiger et dokument som han vet ikke er i samsvar med sannheten. I og for seg er dette et uheldig forhold, og det blir så meget mer uheldig og skadelig til å skade når utferdigeren har en ministers stilling.

Det foreligger allikevel intet holdpunkt for at ministeren har oppnådd noen fordel ved denne gaven eller har hatt noen annen årsak til sin anførsel på kvitteringen enn at han ville hjelpe hotellets ledelse til å unngå angrep fra andre styremedlemmer eller fra revisjonen på fiendtlig politisk grunnlag, fordi ledelsen hadde ytet en gave til Nasjonal Samling. An-

førslen kunne neppe tenkes å få betydning for andre rettsforhold, navnlig ikke for det offentliges krav på skatt. I henhold til loven av 16. april 1942 var beløpet skattefritt.

-oOo-

B. Direktør Dysthes forhold.

Det går fram av det mandat som Ministerpresidenten har meddelt utvalget i brev av 8. oktober sistl. at vår undersøkelse og uttalelse skal omfatte også direktør Dysthes forhold til denne sak.

Direktør Dysthes første tiltak i denne sak er et brev av 26. januar 1942 fra ham til NS Fører og vedlagt et P. M. , som omhandler de senere beskyldninger i I og II samt det forhold som utvalget foran under punkt XV har utredet. I brevet uttales det at dette bilag "beviser at det er foregått ting som bringer Nasjonal Samling i vanry", og Dysthe beklager seg over at det "kan lykkes for mindreverdige individer å misbruke Vor Nasjonale samlingsbevegelse til på den mest kyniske måte å gjennomføre sine egennyttige og lurvete pengeformål".

Det brev som foranlediget Ministerpresidenten til å la saken undersøke av utvalget, er den neste henvendelse fra direktør Dysthe i brev av 7. august f. d. til minister Hagelin. I dette brev fremsettes de foran under punktene I - VIII behandlede beskyldninger.

En gjenpart av dette brev ble sendt til Ministerpresidenten samtidig som Dysthe tilstillet statsadvokaten i Oslo en/gjenpart med sådan an-

førsel i følgeskrivet :

"Jeg går ut fra at det offentlige av almene hensyn vil finne det påkrevet å påtale de beskyldninger som inneholdes i mitt brev, jfr. Straffelovens § 251, tredje ledd."

Statsadvokatene sendte brevet til Riksadvokaten med påtegning av 9. august s. å. Riksadvokaten innkalte Dysthe til et møte den 16. august s. å. og ba ham legge fram sine bevis. Da direktør Dysthe bare var villig til å legge disse fram under et rettslig avhør, sendte Riksadvokaten samme dag saken til Folkedomstolen og siktet Dysthe etter straffelovens § 247 for ærekrenkelse.

Overfor Folkedomstolen hevdet direktør Dysthe i rettsmøte den 17. august s. å. at beskyldningene var sanne og la fram 24 dokumenter. Folkedomstolen sendte samme dag dokumentene til Riksadvokaten. Ministerpresidenten ga så ordre til at saken skulle bli forelagt ham som øverste påtalemyndighet.

Utvalget skal først punktvis behandle direktør Dysthes forhold ved fremsettelsen av de enkelte beskyldninger. De vil i det følgende bli nummerert som de tilsvarende punkter foran. Deretter vil vi gi uttalelse om vår oppfatning av den fremgangsmåten som han har gjort bruk av.

Beskyldningene.

Til I.

Den form som denne beskyldning har fått

hos direktør Dysthe, dekker ikke det virkelige forhold. Hans uttrykksmåte vil lett måtte bli å oppfatte således at minister Hagelin rettsstridig har grepet inn i rettspleien ved å "stoppe" en rettssak. Dette er ikke det adekvate uttrykk for ministerens eller departementets forhold. Dette besto i en ordre til Ålesund kommune om å søke utsatt en sak og senere en henstilling til kommunen om å søke saken forlikt. De dokumenter som Dysthe har lagt fram, viser at han hadde kjennskap til de rette forhold. Han vilde med få ord, men allikevel tilstrekkelig utførlig kunnet opplyst det sanne forhold. Utvalget må anta at han selv har vært oppmerksom på sin misvisende uttrykksmåte.

Til II.

Utvalget må ta avstand fra denne beskyldning. Minister Hagelin skal ifølge Dysthe ha "godtatt" oppnevnelser av broren i de kommunale tillitsverv. Dette forutsetter eller det er hermed underforstått at ministeren hadde kjennskap så vel til oppnevningene som til brorens "daddelverdige fortid". I den liste som direktør Dysthe har lagt fram i retten, er også uriktig oppført varaordførervervet.

Direktør Dysthe har medgitt at han ikke trodde at Innenriksdepartementet behandlet de omhandlede oppnevninger. Da burde han også ha forstått at uttrykket "godtok" - som nærmest går på en aktiv medvirken ved oppnevningene - lett kunne fremkalle en urik-

tig oppfatning av forholdet og således innebar en utilbørlig insinuasjon.

Til III.

Hva angår denne beskyldning måtte direktør Dysthe ha tenkt seg at minister Hagelin som sjef for Innenriksdepartementet hadde ikke ubetydelige representasjonsplikter som han selv under rasjonering og vareknapphet ikke godt kunne forsømme, men som han under disse forhold heller ikke ville være i stand til å oppfylle uten at det ble gjort unntak fra rasjoneringsbestemmelsene.

Beskyldningen kan ikke løsrides fra sin sammenheng med den innledning som direktør Dysthe i brevet har gitt samtlige beskyldninger. Minister Hagelin blir derved beskyldt for også ved det her omhandlede forhold å ha handlet i strid med de moralske krav, misbrukt sin stilling eller gjort seg strafferettslig ansvarlig. Minister Hagelin har godtgjort sin hjemmel for anvisningen. Ærekrenkelsen er etter utvalgets mening kommet i en sådan stilling at den i tilfelle ville bli å kjenne død og maktesløs.

Direktør Dysthe har mottatt sine opplysninger på dette punkt fra tidligere fylkesmann Stenersen. Heller ikke Stenersen kjente minister Hagelins hjemmel, men hevder at han har stått i den tro at ministeren manglet sådan. Direktør Dysthe har således i dette tilfelle en høytstående embetsmann som kilde for sin

til det rettsstridige brudd på sine tjenesteplikter som en person ansatt i A/S Vinmonopolet - en offentlig institusjon - gjør seg skyldig i.

Til V.

Hva angår selve den faktiske side ved denne beskyldning burde direktør Dysthe ha undersøkt spørsmålet om ordførerens "bestemte innsigelse" forelå i tjenestlig og skriftlig form eller om denne bare hadde foregått som formløse innvendinger i muntlige samtaler. Hvis ordføreren har gjort noen innsigelse, er det nemlig foregått på sist nevnte måte.

Såfremt videre direktør Dysthe har undersøkt loven, vil han også ha funnet at innhentelse av ordførerens uttalelse i et spørsmål som dette ikke er et vilkår for departementets avgjørelse. Langt mindre har departementet plikt til å avgjøre saken i samsvar med en uttalelse fra ordfører.

Når under disse omstendigheter direktør Dysthe har knyttet sin anførsel om dette forhold til beskyldningen for å ha handlet moralsk forkastelig eller misbrukt sin embetsmyndighet, antar utvalget at hans beskyldning er uriktig og at han er å bebreide dette iallfall som uaktsomt.

Til VI.

Av vår utredning foran på dette punkt går det fram at vi ikke finner tilstrekkelig grunnlag for kritikk mot direktør Dysthe for framsettelsen av og

formen for denne beskyldning.

Til VII.

Utvalget har funnet disse beskyldninger uriktige. Direktør Dysthes hjemmelsmann er ~~oppsett~~ oppgitt å være tidligere fylkesmann Stenersen. Men før Dysthe fremsette beskyldningene, burde han ha foretatt en henvendelse til generalmajor Olbjørn som den ansvarlige myndighet på dette område. Ved å unplate dette har han etter utvalgets oppfatning handlet uaktsomt.

Til VIII.

Hva angår den faktiske side har direktør Dysthe gitt også denne beskyldning en form som ikke dekker det omhandlede forhold. Dysthes form er egnet til å fremkalle en feilaktig forestilling om hva ministeren har foretatt seg. Dysthe anfører at den omhandlede kontos opprettelse førte til at Aker Kommune "ble belastet" de utgifter som var "foranlediget av" ministeren selv og kommunen uvedkommende. Dette er riktig bare rent formelt. Samtidig utelater han nemlig den opplysning at det aldri hadde vært tale om å søke minister Hagelin fritatt for sitt ansvar for utgiftene eller å overføre den på kommunen.

Utvalget har foran funnet årsak til kritikk mot minister Hagelin med tilføre i dette forhold. Men vår ~~kritikk~~ kritikk gjelder helt andre og forholdsvis mindre graverende omstendigheter ved hans forhold.

Til IX.

Utvalget finner intet særlig å merke ved direktør Dysthes forhold når det gjelder denne beskyldning, bortsett fra at hans uttrykksmåte også her er iallfall unøyaktig. Det gjaldt iallfall ikke mer enn fire - ikke fem - leietakere. Heller ikke ga minister Hagelin ordføreren ordre om å foranledige leietakernes fraflytning. Hans ordre gikk ut på at ordføreren skulde varsle dem om at de måtte fraflytte. Fraflytningen ville finne sted på grunnlag av eierens oppsigelse. Direktør Dysthe var i besiddelse av dokumenter som satte ham i stand til å uttrykke seg riktig.

Utvalget må påtale at han også her har latt seg tilstille tjenestlige dokumenter, jfr. våre merknader under punkt IV, annet avsnitt.

Til X.

Utvalget har ikke tilstrekkelig grunnlag for noen merknad til at ministeren har gjort henvendelse til ordføreren i Aker kommune om rekvisisjon.

Utvalget har heller ikke funnet rekvisisjonen i og for seg daddelverdig eller ulovhjemlet. Heller ikke har vi funnet det godtgjort at minister Hagelin har fått noe krav fra dr. Eyde og kommunen på erstatning for flytningsutgifter og husleie. Direktør Dysthe har etter vår oppfatning vist mangel på aktsomhet når han - uten å ha undersøkt disse forhold - beskylder minister Hagelin for å ha "påført" kommunen og

dr. Eyde disse utgifter.

Til XI -XIV.

Utvalget har som foran anført ikke funnet beskyldningene bevist. Hva direktør Dysthes forhold angår skal vi til de fire beskyldninger under ett merke at etter vår oppfatning er for det første den faktiske beskrivelse som Dysthe gir, iallfall overdreven. En undersøkelse av åstedet (dette er dr. Eydes eiendom og antagelig ville Dysthe hatt adgang hertil) måtte videre ha ført til at Dysthe var blitt oppmerksom på faktorer som gjorde det tvilsomt om det her forelå forhold fra minister Hagelins side som ga grunnlag for ærekrenkelse.

Vi finner ikke at direktør Dysthe har hatt tilstrekkelig grunnlag til å bringe disse forhold inn i en sak som nærværende og såfremt han hadde vist aktsomhet, burde han etter vår mening kommet til å forstå dette.

Til XV.

Utvalget har intet bevis funnet for kritikkverdige atferd til denne sak fra minister Hagelins side. Det går også fram av vår utredning i hvilket forhold direktør Dysthes referat i hans P. M. av 26. januar 1942 står til det som virkelig foreligger.

Han har brakt minister Hagelins navn i forbindelse med de grove bedragerier som vilde vært øvet fra Elling Aarsets side såfremt fremstillingen var

riktig. Direktør Dysthe har riktignok her benyttet en forsiktig form og innskrenket seg til å antyde at "Elling Aarseth øyensynlig må ha fått tilsagn om erstatning". Men sådant tilsagn kunne bare minister Hagelin eller hans departement gi. Ved å hemmeligholde tilsagnet skulle det være lykket - ifølge Dysthe - å påføre aksjonærer et tap av omkring 175.000 kroner netto.

Endog en overfladisk undersøkelse vilde brakt direktør Dysthe på det rene med at tilsagn om erstatning var gitt og oppgjørssakene innledet allerede før minister Hagelins overtakelse av departementet og beskjed herom meddelt aksjonærenes firma.

Direktør Dysthe savnet - da han satte minister Hagelins navn i forbindelse med denne sak - den gang som senere ethvert bevis for at minister Hagelin overhodet hadde hatt befatning med eller kjennskap til et mulig tilsagn.

Vi antar at disse merknader tilstrekkelig tydelig tilkjenner vår oppfatning av direktør Dysthes forhold på dette punkt.

Til XVI.

Minister Hagelin ga sin kvittering av 16. juli til Grand Hotel et uriktig innhold. Utvalget finner derfor ikke tilstrekkelig grunn til kritikk mot direktør Dysthe med tilførsel i fremsettelsen av den her omhandlede beskyldning.

Direktør Dysthes fremgangsmåte.

Årsaken til at direktøren sendte gjenspart av sitt brev av 7. august f. å. til påtalemyndigheten var åpenbart å tvinge fram en rettelig undersøkelse av minister Hagelins forhold eller hans avgang som minister. Det første ville skje derved at påtalemyndigheten måtte treffe beslutning om å innlede forfølgning mot direktør Dysthe for ærekrenkelse.

Saken hadde en utpreget politisk karakter og etter de no gjeldende regler blir sådanne saker å behandle ved Folkedomstolen. Påtalemyndighet ved denne domstol er alene Riksadvokaten og den statsadvokat som arbeider hos ham. Statspolitiet foretar og leder vanligvis undersøkelsene av disse saker som ikke vedkommer det øvrige politi og de alminnelige statsadvokater.

Men bortsett fra den nye ordning - som for øvrig no har bestått i mer en 3 år - er også etter den tidligere lovgivning Riksadvokaten påtalemyndighet i en sak som denne i henhold til straffeprosesslovens § 89, siste ledd. Denne lovbestemmelse gjør ham til påtalemyndighet i alle saker av "en særlig stor almen interesse". I samsvar hermed foreskriver Påtaleinstruksens § 66 at saker om beskyldninger ot en offentlig tjenestemann for handling som kan pådra ham straff eller tjenestens tap, skal forelegges Riksadvokaten når det er grunn til å påtale dem.

Rette påtalemyndighet i den sak som direktør Dysthe ville tvinge fram, er således Riksadvokaten både etter eldre og nyere rett. Det var ham som var rette vedkommende.

I alminnelighet går folk med sine anmeldelser og andre henvendelser om strafferettslige forhold først til kriminalpolitiet. Sjeldnere henvender de seg til Statsadvokaten eller Riksadvokaten.

Kriminalsjefen i Oslo, sjefen for Statspolitiet og Riksadvokaten tilhører Nasjonal Samling.

Utvalget har innhentet direktør Dysthes forklaring om hvorfor han sendte sitt brev til det eneste ledd i Påtalemyndigheten som ikke tilhørte Nasjonal Samling. Vi finner ikke hans forklaring herom fyllestgjørende.

Men selv om statsadvokatene i Oslo hadde vært formelt rette påtalemyndighet, vilde det etter utvalgets mening vært en politisk grov feil å sende et dokument som blevet av 7. august til statsadvokatkontoret. Endog om direktør Dysthe ikke hadde tilhørt Nasjonal Samling, vilde dette vært tilfelle. Han vet at propagandaen er et viktig krigsmiddel i den lagnadsskame som blir utkjempet i vår tid. Han er sikkert videre klar over at bolsjevismens og de av jødisk plutokrati ledede fiendtlige propaganda arbeider med et utbredt spionasjesystem i så vel Norge som de med Norge forbundne folk. Han vet også at det ikke er mulig å ha tillit til folk som ikke tilhører Nasjonal Samling.

eller som ikke har gitt tilkjenne at de har tatt standpunkt for Parti og regjering. Direktør Dysthe har i brev av 18. februar d. å. til utvalget forklart at han hadde "full tillit til at statsadvokatene i Oslo utelukkende holder seg til sin embetsplikt, ekspederer sakene på en helt betryggende måte". Det gjelder her ifølge Dysthe "vår rettskafne embedstand".

Vil antar ikke at direktør Dysthe kan bli anhørt med sådanne forsikringer. Han ville i så fall være i besiddelse av en likefrem utrolig naivitet på dette område.

// Direktør Dysthes brev av 7. august rammer med meget grove beskyldninger et medlem av den norske regjering og en mann som hadde nytt tillit også hos de tyske myndigheter i Norge ved den 25. september 1940 av Reichskommissar Terboven å bli utnevnt til statsråd.

Se enhver ansvarsbevisst nordmann som avslår å gå fiendens ærender, pliktet direktør Dysthe den ytterste varsomhet ved behandlingen av et sådant dokument. Han måtte forestå at en uaktsomhet lett kunne skade også de tyske myndigheters anseelse og det norsk-tyske samarbeid.

Uten hensyn til hans medlemskap i Nasjonal Samling er det derfor uforenlig av Dysthe å gå hen og betro et brev som dette til posten, til funksjonærene på et større kontor og til flere embetsmenn med kunnskap om at de ikke tilhører Nasjonal Samling og uten å kjenne deres innstilling. Det visste seg da også at

brevets innhold bare kort tid senere med de forvrengninger og oppdiktete tillegg som var å vente, ble brukt av den fiendtlige propaganda, så vel mot den norske regjering som mot de tyske myndigheter i Norge og mot Tyskland.

Utvalget finner ikke godtgjort at dette har vært tilskattet fra direktør Dysthes side. Han måtte da stå i fiendtlige maktens tjeneste. Men han har iallfall utvist en etter vår oppfatning grov skjotesløshet, som blir så meget grovere som Dysthe er en erfaren, internasjonalt utdannet forretningsmann. Derfor må det kunne kreves at han overveier sine ord og har oversikt over følgene av sin handlenåte.

C. Riksadvokatens forhold.

Ministerpresidenten har ikke i brevet av 8. oktober sistl. anmodet om vår uttalelse om Riksadvokatens behandling av denne sak. Vi finner allikevel å burde gjøre merksam på følgende :

Riksadvokaten har forklart at etter sin mottakelse av direktør Dysthes brev med statsadvokatenes påtegning av 9. august sistl., ga han ved foretrede den 14. august s. å. Ministerpresidenten muntlig melding om dette. Ministerpresidenten uttalte - ifølge Riksadvokaten - at han ikke ville ha befatning med saken, men henviste Riksadvokaten til loven av 12. mars 1942 og anmodet ham om å gjøre henvendelse om saken til minister Hagelin. Denne anmodning ble ikke etterkommet. Riksadvokaten opplyser om årsaken hertil at han først ville fremskaffe de beviser som Dysthe måtte ha for å få minister Hagelins forklaring om disse. Riksadvokaten åpnet den 16. august forfølgning mot direktør Dysthe ved en innkalling og et avhør. Da direktør Dysthe var uvil- lig til å legge fram bevisene for andre enn retten, sendte Riksadvokaten samme dag saken til Folkedomstolen, siktet Dysthe etter straffelovens § 247 og begjærte ham rettslig avhørt. Riksadvokaten foretok samtlige disse skritt uten å ha innhentet Ministerpresidentens samtykke til å åpne for +

følgingen.

Rent formelt hadde Riksadvokaten utvilsomt hjemmel for sine tiltak. Det tilligger ham myndighet til å åpne straffeforfølging som gjelder forbrytelser mot straffelovens § 247, jfr. § 251. Men i første rekke er en sak som denne ikke en straffesak om ærekrenkelser mot en offentlig tjenestemann. Den er ingen alminnelig ærekrenkelsessak, men har en ganske annen og større politisk enn strafferettslig betydning. Det foreligger spørsmål om grove misbruk av embetsmyndighet, øvet av et medlem av det norske riksstyre. Etter Grunnloven medfører sådanne misbruk Riksrett. Riksadvokaten forklarer selv at han antok at Dysthe trodde på beskyldningene og på sin evne til å bevise deres sannhet.

Hertil kommer at det i denne sak fra første stunn måtte iallfall reise seg spørsmål om hvorvidt det ikke forelå forbrytelse mot loven om vern mot visse angrep på Stat og Parti av 12. mars 1942 § 1. Utvalget er enig med Riksadvokaten i at han neppe hadde grunnlag for en siktelse etter denne lov. Vi finner forsåvidt intet å merke ved siktelsen. Men Ministerpresidenten hadde allerede og uomtvistelig med rette gjort Riksadvokaten merksam på at det gjaldt forhold som lett kunne medføre særlovens anvendelighet. For at Riksadvokaten skal kunne åpne forfølging i en sak av en sådan art, trenger han etter lovens § 6 samtykke av NS Fører. Opprinnelsen til og formålet med denne bestemmelse knytter seg nettopp til saker som nærværende. Forbry-

telsar mot nevnte lov vil derfor været ofte berøre betydelige politiske interesser. Lovgivningen må derfor åpne adgang for den høieste politiske og statsrettslige myndighet til å overveie og avgjøre om påtale bør skje og i tilfelle å velge behandlingsmåten. Ministerpresidenten alene tilkommer det å beslutte om det ved statsforfalttingsrettslige eller partirettslige organer skal bli undersøkt om konstitusjonelt eller partirettslig ansvar bør bli gjort gjeldende eller vanlig straffesak bli reist mot den som har angrepet en mann i fremskutt stilling og dermed Stat eller Parti.

Selv den tidligere tids straffebestemmelse på dette område, straffelovens § 130, som er blitt til for et liberalistisk og demokratisk system, har i siste ledd en tilsvarende regel. Den krever samtykke av statsmaktene for påtale av liknende handlinger.

Vi anser det ikke tvilsomt at direktør Dysthes angrep må sies å være rettet også mot Stat eller Parti. Det gjelder en minister som den gang også var fylkesfører. Det er derfor på det rene at beskyldningene er "egnet til åskade Partiets anseelse". I denne forbindelse er det likegyldig om dette bare er en bivirkning som måtte bli å ta med på kjøpet, og om en vil anta at direktør Dysthes egentlige hensikt var å gavne Parti og styremakter.

Utvalget er derfor av den oppfatning at Riksadvokaten ikke burde åpnet forfølgning mot Dysthe uten Ministerpresidentens samtykke. Det er i denne for-

bindelse uten interesse at den enno ikke ga grunnlag for en siktelse etter loven av 12. mai 1942. Det er også uten interesse at Riksadvokaten hadde kompetanse til å påtale og sikte etter andre straffebestemmelser (straffelovens § 247).

Straffeprosesslovens § 265, første ledd,

påbyr :

"Når Påtalemyndigheten antager, at en strafbar handling er begået, hvis Påtale avhenger af en særskilt Myndighed, skal den uopholdelig give Vedkommende Meddelelse om, hvad der er kommet til dens Kundskab, og midlertidig foretage de Skridt, som ikke uten Skade kan opsættes."

Det er intet holdepunkt for å anta at de her omhandlede tiltak, Dysthes innkalling og avhør, siktelsen og rettsmotet, ikke uten skade hadde kunnet oppsettes.

Riksadvokaten kan ikke antas ved den stedfunne samtale med Ministerpresidenten å ha oppfylt dette krav. Utvalget finner imidlertid at bortsett fra hvad foran er anført, burde under enhver omstendighet godt skjønn og takt tilsagt Riksadvokaten en annen fremgangsmåte. Han burde ikke ha innskrenket seg til en muntlig samtale, men sendt Ministerpresidenten en utredning av de prosessuelle og andre spørsmål som en innledning av straffeforfølgning måtte reise og til slutt fremholdt sin oppfatning av hvorvidt og i tilfelle hvorledes forfølgning bør skje.

Utvalget må betegne som ikke helt betryg-

gende en behandling som så lite tjente Ministerpresidenten til veiledning for hans avgjørelse. Etter vår oppfatning burde Riksadvokaten heller ikke forstått Ministerpresidenten således som han hevder at han forsto uttalelsene under samtalen den 14. august. Det måtte for Ministerpresidenten fremstille seg som uråd på dette trin å ta stilling til saken. Riksadvokaten burde ikke ha tatt den bemerkning som han oppgir at Ministerpresidenten lot falle om at denne ingen befatning ville ha med saken bokstavelig eller forstått denne således at det var overlatt Riksadvokaten å endelig avgjøre om påtale burde skje. Når Ministerpresidenten samtidig henviste til loven av 1942 forbeholdt han seg nettopp derved avgjørelsen av påtalespørsmålet og valg av framgangsmåte. / Vi ser i Ministerpresidentens anmodning om en henvendelse til minister Hagelin en henstilling om en foreløpig undersøkelse for å få bedre grunnlag for en avgjørelse hvorvidt videre skulle foretas og i tilfelle hva.

/ Etter at Ministerpresidenten senere selv hadde foranlediget en foreløpig forklaring fra minister Hagelin, bestemte han også den videre framgangsmåte. / Det synes ikke tvilsomt at denne vilde blitt valgt på et tidligere tidspunkt, såfremt Riksadvokaten hadde fulgt Ministerpresidentens anmodning. Det vilde da vært unngått at saken ble behandlet i et åpent rettsmøte. Men enno større betydning har det vel at det da også vilde vært hindret at direktør Dysthe opnådde de

rett til å bli straffet i en vanlig straffesak tilkommer
etter loven. Men opp i en sak av denne art kan dette være
betenkelig sett ut fra de politiske interesser som knytter
seg til saken.

Oslo, den 29. mars 1944.

Sverre Riisnæs (sign)

J. A. Lippestad (sign)

A. P. Ljungberg (sign)